

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- A. SANG: Henrik Visnapuu.
- J. ROOS: Esimesed eestikeelsed ilukirjanduslikud noorsooraamatud.
- R. VIIDALEPP: Iseloomustavat eesti ohvrikividest.
- A. ORAS: Juhan Sütiste — Valgus ja varjud.
- E. RAUDSEPP: Richard Roht — Kuldsed päevad.
- L. ANVELT: Richard Roht — Talulapsed I.
- O. URGART: Mardikas — Konarlik tee.
- A. KAAL: Helga Pärl-Sillaots — Karjäär.
- B. KANGRO: Erni Krusten — Org Mägedi armastus.
- H. VIIRES: August Jakobson — Mälestusi laulvast kuldnokast.
- H. VIIRES: K. Laagus — Buršide kodune konvent.
- B. SÖÖT: A. Tšehhov — Valik novelle.
- J. VIIRET: György János — Olematu maa.
- A. KAAL: H. Read — Moodne kunst.
- A. PALM: Jakob Hurda kõned ja avalikud kirjad.
- A. SANG: Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XIV.
Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 28. poogen.

N_o 12

19. detsember

1939

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1939 ASUTATUD 1906. XXXIII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUIUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TÜGLAS (kirjandus).

Käsitirjade tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Aia 19, Tartus, telefon 43-00, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

- Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Aia 19, tel. 43-00.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 20-63.
„Noor-Eesti Kirjastus“ o/ü, Rüütli 11, tel. 38-22.
K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 22-50.
O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 27-60.
„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 29-58.
- Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. 428-83.
Suur-Karja 23, t. 446-11 ja 479-25.
K/ü. „Rahvaülikool“, Pärnu mnt. 10, tel. 446-66 ja 446-67.
Harju 48, tel. 444-37 ja 444-39.
A. Keisermann, Kinga 6, tel. 414-51.

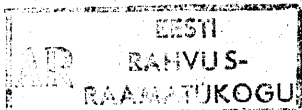
Kuulutused teksti järel: lehekülge 75 kr., pool lehekülge 40 kr., veerand lehekülge 20 kr.

Varasemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXXII (1930—1938) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS
Aia 19, Tartu, tel. 43-00, posti jooksev arve 20-36.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

DETSEMBER 1939

NR. 12

HENRIK VISNAPUU.

Tema 50. sünnipäeva puhul.

1.

Igal pool on suur kokkuvõtmiste ja aruandmiste aeg. Tulgu veel head või halba, kuid oleme siiski teadlikud, et üks eripalge-line ajajärk meie omariiklikus ja kultuurilises elus on jõudnud lõpule, võime ka vist juba praegu kindlad olla, et seda ajajärku tuleviku ajalooramatuis aastate 1917 ja 1939 vahele eraldatakse. Need olid meie priiusejoovastuse mesiaastad, ülesehituse hoog-tööaeg, enne kui neid sõnu parooliks tõsta jõutigi, siis uue vormi otsingud, reaktsioon, mis igale äärmusele järgneb, sisekriisid ja vaikiva oleku aeg. Ja kui me nüüd, nagu unest raputatud, uute tõsiasjade ees seisame, siis on vaja enne toibuda, kui edasi astuda sõandame. Kusagil pole ajastu ristlevad taotlused selgemini ka-jastunud kui kirjanduses — ka enne seda kui „toores karbonaad“ või „elulähedus“ või „positiivsus“ lööksõnadeks said, sest need lööksõnad ise on esiletungivate tendentside avaldus. Rohkem kui juhuslik võib paista siis seegi, et praegusele ajale nii mitmed kirjanduslikud juubelid langevad. Mait Metsanurga isikus aus-tasime hiljuti prosaisti, kes rohkem kui ükski teine oma loomin-gus on kajastanud meie lähema mineviku otsinguid ja siseheit-lusi. Ja H. Visnapuu, kes aastavahetusel oma eluaastate teise poolsajandisse astub, on oma värssides ehk veelgi silmapaistva-mal kujul seda mis Metsanurk proosas: isiksus, kes haruldase tundlikkusega ajajärgu vähimaidki tundeväringuid on kajasta-nud — nii sellega, mis ta on loonud, kui ka sellega, mis tal loo-mata on jäänud. Seejuures on meil võimalus tähelepanu pöö-rata ka neile absoluutseile väärtusile, millevõrra meie kirjanduse varasalv nimetatud vahemiku jooksul on rikastunud.

Kui „Siuru“ luuletajate põlvkond, kes meie luules tänaseni juhtima on jäänud, aasta 1917 ümber kobaras debüteeris, ei puudunud neil ühelgi pikem õppe- ja harjutusaeg. Henrik Visnapuu raamatute lõppu lisatud bibliograafiast leiame, et luuletaja esimene trüki avaldatud luuletus ilmus juba 1908. a., ja esimesed luuletused, mis Visnapuu „Valit värssidesse“ pääsesid, on 1910-ga dateeritud. Eel on käinud niisiis ligi kümne-aastane arengu- ja nii võiski Visnapuu „Amores'es“ küpse luuletajana debüteerida ja kiiresti üksteise järel veel neli kogu avaldada, mis suurelt osalt enne „Amorese“ ilmumist loodud töödest koosnevad. Erakorralised ajad olid põhjuseks, et luuletaja elavat vastuvõttu leidis, aga ka eesti senise luule võrdlemisi kasin esindus. Vane- maist luuletajaist tunti end üle olevat, populaarse „Elu tule“ autor oli oma esikkogu järel palju diskreetsemat ja maitsepeenust nõudvamat luulet viljelema hakanud, nii et suured hulgad talle vaimustusega järgneda ei jõudnud. Siis tuli „Siuru“, Under ja Visnapuu. Oldi vaimustatud „Amorese“ autori nooruslikust jõust ja hoogsusest: „Lust elada meelt paisutab / ah, kuidas tema kaisutab.“ Imestati seda muusikat, seda onomatopöat, millist eesti luule enne Visnapuud ei tundnud, tunti kaasa ta mungalikele heitlustele oma noore lihaga. „Mõnitus“ tekitas kõmu, mis luuletajale laiades hulkades kuulsuse tõi, kuigi luuletaja loomingu mitmekülgsema mõistmise arvel, nii et autor ise „Amorese“ teise trüki proloogis pidi kurtma: „Amores kallid minu südamele / on rahvall“ „Mõnituseks“ jäänud vaid“.

„Amores“ on nooruslike pakitsuste raamat, mis veel praegu oma elamuste värskusega mõjub: „Igavesti mulle antud olla kurb / olla rõõmust hull, / olla hell, olla karm.“ Sellelaolist mee- leolu oli ka Suitsu „Elu tule“ värssidest helkinud („Suudle mind, suudle mind, kevadetuul“). Kuid „Elu tule“ autor on paa- toslikum ja kindlakontuurilisem, Visnapuu laulud on juba „Amo- reses“ märksa enam sordiini all hoitud, jätavad haprama, isiku- pärasema, siirama mulje. Juba 1912. aastast on dateeritud lihtne plastiline õhtupilt: „Jo põiki üle hämarduva maa / purpuri siidi huljub maha uduna. / Ja päikse all tolmvalgel vaikselt teel / pikk rida kündjaid tuleb koju veel“ („Purpur-õhtu“). O. Rootsmanni luuletused, mida Visnapuu muide märgatavalt on mõjutanud, avaldati peale luuletaja surma „Kahe alguse“ nime all. See tiitel on Visnapuu „Amoresest“ võetud. Vaevast leiduks Visnapuu esimesele luuletuskogule paremat iseloomustust. Esmakordne ja „moodne“ tundub Visnapuu luules just kahe alguse, hinge ja

meelte vastuolu motiiv. Ühel pool elevad kevadeõhtumeeleolud, mis armastuse meelde toovad, mis „kurb on surmani“, mis „pole võinud iial tõusta hõiskeni“, kõleda sügise resignatsioon, pühen- dused naisele, keda ainult kord on nähtud, videviku ja vaikuse unistusehetked, igatsused ja kaotusekartused; teisel pool nii- sama ehtsad ahastused jumalaema poole, kes noormehe kurjade kihkude rünnakut vahelesegamatult pealt vaatab, palved Issanda poole, et see himudes vaevlevale halastaks, noore munga käte- ringutused, kes oma jumalat needes talle truuks jääb. Viimastes on pihtimuslikku siirust, millele sageli murdekeelne sõnastus annab erilise karmi, tõsise värvingu. See on võitlus kurja ja madala vastu hea ja üleva nimel. Kuigi luuletaja vahel („Oh jätke mo“) trotsiva meeleheitega madalamale poolele alistumist kuu- lutab, on just esimene, tundlik pool Visnapuu pärisalaks. Vara- sed meheaastad toovad nende kahe pooluse vahele ainult üüri- kese lepituse. Hoogsalt jõulistest armumälestustes pühitseb luu- letaja siis oma mõlema alguse kooskõla, millele ometi varsti poh- melus ja küllastus järgneb. Kui seda tülgastust väljendav jõu- line „Mõnitus“ tundub märksa ülepingutatud ja võlts, on „Amo- reses“ mõningaid teisi selle laadi esindajaid, mis suurema eht- suse mulje jätavad („Laul sest jäledast“, eriti „Nukker peni“). Oma luule väärtustipud saavutab ta siiski alles vaikes kõigest loobumises, metsatalu pidulikku vaikust maitstes ja ununemist oodates. „Olen väsind ootmast, / olen pettund lootmast. / Kä- test ramm / kadus siruten neid sulle vastu... Minu tee, / see on lauluks ülendada valu.“ Nii on Visnapuu „Amoreses“ oma vastandlikud meeleolud reastanud otsekuu pideva arenguga ro- maaniks, mis lepitava lahendusega lõpeb.

„Amores“ on haruldaselt mitmepalgeline ja siiski ühtlane raamat, võib-olla ühtlasim ja terviklikem kogu Visnapuu toodan- gus. Ja ometi sisaldab see Visnapuu varasemast loomisperioodist ainult ühe osa. Kuigi selles küll kõik luuletaja loominguga eri ta- hud väljenduvad, saame neist eri külgedest ometi palju selgema pildi ka ta esimese loomisjärgu teisi kogusid vaadeldes.

Sõja-aastail on loodud oluline osa „Amorese“ luuletusi. Kül- lap mõjus veeuputuse-eelne meeleolu ka Visnapuule ja küllap me võlgname vähemasti osa ta luuleloomingu eest tänu ka kõike- vallandavale ajale. Visnapuu-taoline tundeluuletajahing ei saa- nud jätta ümbritsevale maailmale reageerimata. „Taliharja“ on ta kogunud oma sõja- ja ümbersünniagadest inspireeritud, ühis- kondlikel teemadel kirjutatud luuletused. Need on „Amoresest“ märksa ebahühtlasema tasemega. Peale „Kodumaa laulu“, mida

Eesti hümniks on soovitatud, sisaldab raamat väga ehtsaid patukahetsusi, kasinusele-manitsusi, patsifistlikke üleskutseid ja jalestustundeid öudse aja pärast. „Kui päevad nutavad, ööd huluvad / ja minutid kui aastasajad kuluvad“ algab üks ja teine: „Suur rahutus mu heitis uulitsalle“. Eriti on õnnestunud tuulepöörise-meeleolud, kus rahutud ajad meeletut elu õigustavad, või siis mänglev-vallatu käsitlusega luuletused nagu „Poeet ja tsaar“, kus tapetud monarhi luuletajaga võrreldakse. Kerge rida, nagu „su mälestusele sen köiten rida paar“, mõjub igatahes ehtsamana kui „õudne-õudne-õud“-hüüatused. Ka paljude teiste puhul ei saa väljenduse siiruse ja lihtsuse veetlust salata. Juba iseseisvussõja-aegsete rindetaguste meeleolude kajastusena on raamatul oma kustumatu väärtus. Küll ei õnnestu Visnapuul patriootiline propagandaluule ega pidulik paatos. Püsiva vaimustuse asemel on tal paljalt rindetaguse meeleolud, need tunduvad sentimentaalsed ja ühekordsed ega keela luuletajat järgmisel silmapilgul edasi nautimast. Kerge on manitseda, et vaenlast ei tape taks („Ärge tapke“), kerge on sõdurisurma kangelaslikkust ülistada, kui ise tagalas ollakse, kus elu võrdlemisi kindel on. Ja kui siis veel „laulik-prohveti“ poosi asutakse, kuigi endal prohvetikindlus ja -paatos puudub, on kerguse või kergatslikkuse mulje kerge tekkima. Kuid see ei tähenda, nagu ei moodustaks niisugused „kerged“ luuletused nauditavat tervikut. Küll tehakse aga Visnapuule ülekohut, kui teda isamaalaulikuks, ideoloogiks ja lipukandjaks peetakse. See tähendab luuletaja loomingu väärtuslikumast osast möödavaatamist. Kui ta hilisemaisse luuletustesse tuleb ideelist selgroogu, kannatab selle all luuletuste küpsus ja terviklikkus, „Taliharjas“ küpsust enamasti on, puudub aga ideeline selgroog. Tõelist, südamest tulnud isamaaluulet on Juhan Liivil, Visnapuust ehtsamat isamaaluulet annavad näit. Sööt oma lihtsa vastuoludeta veendumusega ja Suits oma karmi meheliku tooniga. Visnapuu on naiselik loomus, hetkeliste meeleolude sõnastaja, ta „Talihari“ on kõigepealt väga siiras ajalaulude raamat ja me ei pea teda seepärast vähem väärtuslikuks.

Visnapuu kolm järgmist, eelmisega umbes ühel ajal ilmunud kogu „Jumalaga, Ene“, „Hõbedased kuljused“ ja „Käoorvik“ koosnevad eelmistega umbes samal ajal loodud luuletustest ega osuta seepärast erilist edasiarengut. Küll pakuvad nad uusi ja olulisi näiteid Visnapuu värsi musikaalse külje ja autori poeesitooni kohta. Kõlaefektidel on Visnapuu luules alati olnud oluline tähtsus. Nimetatagu graatsilist „Eokene-eo-eo'd“, milles värsked realistlik-ilmekad sugemed ehtsat naiivset muljet

aitavad tõsta, „Talvõhtust ringmängu“, mis üksikud meeldivad pildid refrääni varal groteskseks meeldejäävaks ringtantsuks ühendab, „Sirelit“ oma õnnelikult leitud refrääniga, mis luuletuse nukker-vallatlevat meeleolu kannab, ja mitmeid teisi. Eriti on ta aga „Hõbedastes kuljustes“ „inspireerit kõige kaugemalle minevalt musikaalsest ja arhitektoonilisest printsiiibist“. Huvitavad on katsed värsijala rõhulistesse kohtadesse rõhutu silbi asetamisega, eriti aga luuletused nagu „Oktoobriõhtu suurlinnan“ või „Kevade külan“, kus ta on lause desorganiseerinud ja tähendusega sõnad onomatopoeetiliste kõladega asendanud.

Eelmisega tihedasti seotud on ka Visnapuu poeesideharrastus. Visnapuul pole olnud vaja ennast leida. Iseenesest tabas ta õige tooni juba kõige varasemais luuletustes. Sümpaatselt mõjuvad ta lihtsus, spontaansus ja resignatsioon intiiimsus. Seevastu avaldub Visnapuu juures eriti intensiivselt see murrang, mis peaaegu iga autori juures toimub, kui ta enda võimetest teadlikuks saab, ilma et ta oma võimete piire veel tunneks. See otsimiste ja käärimiste aeg, mis enamiku juures peagi lõpeb, kestab Visnapuu juures pikemat aega. Ühelt poolt uhke teadlikkus enda luuletajakutsumusest, teiselt poolt vallutustung ka nende alade suunas, mis luuletajale seni eriti omased ei tundunud. Visnapuu juures lisandub siia ka tutvus vene modernistide, eriti I. Severjanini loominguga. Juba „Amoreses“ leidub lavastus, mille üheks tegelaseks pole lüürika harilik „mina“, vaid „poet“. Kui see „Amoreses“ teiste sekka kadudes ei häiri, pääseb kunstlik, mänglev laad Visnapuu järgmistes kogudes palju mõjuvalt esile. Visnapuul on poeesi-žanri harrastamiseks mõningaidki häid eeldusi ja siin-seal on tal selles laadis õnnestunud tulemusi. Ent kuigi Visnapuu värss sundimatult voolab, tuleb tal puudu vajalikust elegantsist ja virtuooslikkusest. Nii ei looda kirjutamisnobedusega ilma eelnimetatud omadusteta sageli muud kui literatuuri, mida Visnapuu poeem „Valge naine“ ja mõned teised ka ongi. Mõtlejana pole Visnapuu kunagi tugev olnud, ka on talle võõras mõistuslik töö, mis mõnestki kohast, kus inspiratsioon ei ilmu, hoolsa viimistlusega üle aitaks. Tulemuste tase ongi sellele vastavalt väga vahelduv. Visnapuu laulev värss päästab palju, inspiratsioonist kantult võib ta anda sääraseid mänglev-kergeid ja tihedaid luuletusi nagu „Suvine visiit“. Kui ta aga vormiga katsetama asub või lugejaid õrritama hakkab, ei pea ta sageli silmas piiri, millest üle minnes ta segasusse või maotusse vääratub.

Alles „Käoorvikus“ leiab Visnapuu õige tooni, andes „Kirja-

des Ingile“ hoogsaid ja ehtsaid kevademeeleolusid. „See aasta tuleb kevad teisiti, / tiu-tiu! ja teisiti, see aasta teisiti, ja kevad teisiti ja tuleb teisiti, / tiu-tiu! ja teisiti ja hoopis teisiti.“ Ja luuletustes nagu „Muinasjutt Alaeast“ ja „Maga Alaea“ koh-tame taltunumat tooni, raugemat ja mahedamat, mis Visnapuu hilisemais kogudes oma ülima küpsuseni jõudis: „Laulutab tuul ikka kaske, / mul on südä õnnest raske, / vaotab mind vastu maad“.

3.

Eesti iseseisvusaegne lüürika on haruldaselt mitmekesine. Huvitav on jälgida, kuidas kõik „Siuru“ ajal enamvähem väljakujunenud ja küpsede isiksustena eesti luuleareenile astunud autorid igaüks oma teed edasi arenevad. Kui „Siuru“-aegne luule kõrgkonjunktuur järsku lõppes ja esimesed iseseisvusaastad nähtusi kaasa tõid, mis revolutsiooniaegsete unistustega olid teravas vastuolus, tundis eesti luule oma seniseid kindlaid aluseid kõikuvaks muutuvat. Kui euroopa luule uusi eluvorme otsis, sammus eesti värss temaga truult kaasa, oma liikumises seda pidurdamatum, et tal sügavamad traditsioonid puudusid, kuigi üksikuid silmapaistvaid esindajaid oli olnud. Ekspressionistlik patsifism ja kosmopolitismi paatos, suurlinn nii viirastusliku peletisena kui ka uue optimistlikuma elurütmi kandjana, töö ja väikekangelase ülistus, agulite ja elunärususe naturalism, isamaalised noodid, mütoloogiasse ja rahva ajalosse süüvimine — ses loetelus on nimetatud ainult üksikuid suundi.

Kedagi ei tabanud madalseis teravamalt kui Visnapuud. Seda näitab juba ta järgmise kogu luuletuste väike arv ja pikk aeg, mille jooksul nad on valminud. Kui Visnapuu 1917.—1920. aastate jooksul viis luuletuskogu avaldas, siis kulus kuuenda ilmumiseni tervelt viis aastat. Ja sellest viie aasta produktsioonist kuuluvad ainult üksikud luuletused Visnapuu paremate hulka. Uutes luuletustes peitub ta sageli ülearu keerulise, isegi rämpaka või sellena tunduva sõnastuse varju. Elavad meeleolupildid, millega Visnapuu muidu alati mõjus, puuduvad peaaegu täiesti, vähestes selle laadi esindajaiski on tunda mingit umbust. Toon on sageli satiiriline või pessimistlik. Isegi loodus ei suuda lepitavalt mõjuda. Pikkades poemides püüab Visnapuu koguni filosoofilisi teemasid käsitleda. Teda huvitavad inimese saatus, põlvkondade paratamatu möödumine, elu ja surma probleemid. Kui ta aga raskepäraselt sõnastatud mõttekäikude juurest reaalelu juurde pöördub, sünnib „Vihmase talve romaan“, mille peakangelane endisest poeedist narriks on moondunud.

Huvitav on jälgida, kuidas Visnapuu tundliku antennina õhus hõljuvaid meeleolude ja tendentside algmeid tabab ja neid oma värsis püüab kajastada, ja kuidas ta teatavaile lemmikainetele visalt püüab läheneda, kuni ta need enda luule jaoks vallutab. Üks sääraseid ainetevaldu on Visnapuu isamaaliürrika. Iseloomulik on, et „Ränikivi“ algab pikema, võõrsilt saadud muljeid ja kodumälestusi kõrvutava luuletusega, ja lõpeb hoogsa rünnakulauluga „Eestlaste edesründ“, mis kümme aastat hiljem võis tunduda tellimuslik ja hurraapatriootlik, kuid mille avaldamine omal ajal oli pigem julgustükk. Kogu pealkirigi näitab isamaaluule pretensioonidele: „Võib elu veel mind siia-sinna pildu, mul kaasan noorusest üüts ränikild“. Raamatus on teisigi isamaa saatusest ja isamaa-armastusest inspireeritud luuletusi, aga nende toon pole nii rahulik või optimistlik. „Tartu oktoobris“ on kõrvutatud üksikuid etappe kodumaa ajaloost. Lootusrikaste revolutsioonisügiste kõrvale on seatud 1924. a. närune ja mõttetu oktoober: „Tilluke, räpane rüvetab linna patt... Adam Novitzki W. C-n kägiseb jazz, purjus molkus Segerlinin laksatab teisele hoobi“ ja lõpuks tülgestuskarjatus „Ei taha!“. „Estlantis“, mis juba pealkirjas toob mõttesse analoogia merrevajunud mandriga, kõrvutab soome sugu rahvaste hiilgavat minnevikku armetu olevikuga ja „Igavesti korisev umbjärv“ mõjub Visnapuule võõrast satiirilisest toonist hoolimata ehtsana oma tülgestuse ja väsimusega, igatahes ehtsamana kui Visnapuu varasemate kogude „mõnitused“.

Kuigi 1924. a. paiku eesti luules valitsenud väsimus ja sihitus mitte üksi Visnapuu luuletuste sisus ei kajastu, vaid ka nende veenmisjõu vähesuses, näitab õnnestunud „Tartu oktoober“, et Visnapuu oma loomingulise madalseisu on ületanud. Luuletuses on küll sügavat tulpimust, kuid et luuletaja seda meisterlikult kujundada oskab, tunnistab kriisi madalseisu möödumist. „Ränikivist“ peale areneb Visnapuu looming tõusvas joones. Isamaalised motiivid on „Maarjamaa lauludes“, Visnapuu järgmises kogus, veelgi tähtsamal kohal. Luuletaja isamaatunded avalduvad armastuseavaldustes isamaale, ideoloogilistes julgustustes ja programmide tsükklis, mis kogule nimegi on andnud.

Programmliku isamaaluule alal annab Visnapuu siin kogus oma parima. Paremail puhkudel on tal hoogsat paatost, värskeid pilte või lihtsaid ja sugestiivseid kinnitusi. „Mina armastan sind, / minu kodumaa pind“ — oma ärkamisaegsest lihtsusest hoolimata ei tundu see kinnitus palja fraasina. T u l e m a a asemel näeb Visnapuu kodumaas esimesena eesti luules t õ m b - t u l e m a a d.

Oleks siiski ekslik neile luuletustele liialdatud tähtsust anda Visnapuu loomingus, kui väga me Visnapuud hindaksimegi isamaa-motiivi toojana eesti uuemasse luulesse. Kui mis kõrval ka k u i d a s - küljele väärtust omistada, kuulub Visnapuu loominguloline osa ikkagi teisele alale. Ma mõtlen Visnapuu uut loodust ja kodulüürikat, millel ta varasema selletaolise luulega on ühine meloodia mahedus, vahel ka hoogsus, kuid mis varasema toodangu ületab oma märksa isikupärasema, tihedama ja küpsema laadi poolest. „Isamaaluule“ mõistet „koduluulega“ asendades — seda võimalikult laias mõttes — võime selle nimetaja alla tuua küll ka enamiku muid „Maarjamaa laulude“ luuletusi.

Iseloomustav on luuletus „Üle kodumäe“. Endaga heitlev luuletaja on ses kodulaulus saavutanud rõõmsa rahu, kust isiklikud tunded pea terveni on taandunud. Mitte idüllis või realistlikus kirjelduses ei kujuta Visnapuu oma kodu ja selle ümbrust, vaid une ja unenägude poolhämarias. Nagu rahvausundis on siin kogu loodus elustatud. Toomingad valvavad talu, õnapuud ketravad magusaid palle, nurmed viskavad rohelist rõngast, oja peseb leppade jalgu, odrapea puseb kaera. Või kui ta teisel („Kevad mu kodumaa“) on hoopis hoogsam ja elevam, erineb ta uus looming varasemast ikkagi oma põhitooni poolest, mis ei ole enam kärsitu, valus igatsus, vaid küps õnnetunne, millest ta „Käoorvikus“ andis esimesed näited. Visnapuul on välja arenenud äärmiselt isikupärane sõnastustiil. Teatavais piirides oli see kindlaks kujunenud juba „Käoorvikus“ ja see süveneb kogukogult ikka enam ja annab Visnapuu luuletustele eriilme, mis teda raskemini kui ühtki teist eesti luuletajat teistega laseb ära vahetada. Nimetatagu siin paari ta sõnastuslikest võttest: „tulen tuleman teed“, „võiduajamist õitseb maa“, „kevadõied kui ratsavägi“, sõna „üks“ tarvitamine („pane talle võöle / siis üks hõbenool“), sõnavaras aga „sõsar“, „õde“, „armuke“, „süda“, „päike“, „valgus“, „sadam“, „tulilind“, „valurätt“ jne. Samavõrra kui need võtted hiljem lausa maneeriks muutudes tüütavad, sama tõhusad on nad värskemais luuletustes isikupärase atmosfääri loomisel.

Juba „Maarjamaa lauludes“ õnnestunud loodusemeeleoludel on „Puuslikkudes“ veelgi suurem osatähtsus; oma peenenud koega tähistavad nad üht Visnapuu luuleloomingu tippu.

Kõik on tal elustatud, isegi vaikus ja uni. „Koduhaldjas“, mis südasuve vaikset keskpäeva kujutab, linnud tukuvad, reha ja hang magavad püstijalu. Sama isikustamine esineb näit. luuletuses „Valgus on lõhnavan lehen“, kus öö kuulmata kõnnib, värb

siiva alt und nokitseb. Väljendus on hoolega argipäevasustest ülevaks ja erakordseks puhastatud. See valitus avaldub juba temaatikas: Visnapuu eelistab ebaharilikke intensiivseid olukordi nagu kuupaisteööd sula või tuulega, udust talve, põuast suve, jääminekut. Eht-visnapuulik on kahekordne valgus „Ülestõusmise püha hommikus“, kus ta läbi päikesepaiste laseb lund sadada. Kõik on pingekas: „pidevalt, vihaselt sajab täiskuu ööl“. Elamuse intensiivistamiseks ei öelda rühin, vaid: „su poole võitle läbi laia lume“. Mäherdune pinge on „Kevadöös“, kus puud on rahutud, valusalt õhetavate pungadega, haugid rändavad vastu vett, üle luhtade kisatakse, pangad helisevad, kevadeöö tervitab kuud!

Ta sõnastus on pidulik ja hoolega valitud. Tarvitatakse kauni kõlaga, vähetarvitatavaid sõnu: õunik, kirsik, siib, värb, või pidulikke väljendusi argipäevaste asemel: väljule tahame astu. Ta lemmikmotiivideks on lendamine, lipud, sadamast minek. Selgus, valgus, helendus, virvendus, hõõgumine, helin, kumin korduvad alatasa ta impressionistlikul paletil. Ta lemmikvärvid on punane, sinine, kuld („punasest, kullast, sinisest riided üll“). Teisal seab ta rõõmuvärvidele kullale ja sinisele vastu murevärvid punase ja musta. Või pilt „Tuulistest tähtedest“: tuul lõõtsub nagu sõed hõõguma kõik kuldsed ja sinised tähed, mis lumisest maast taevasse tagasi säravad. Ja ometi jääb see kõik ülimal määral reaalseks. Ses reaalsustundes, mis valitud sõnastusest hoolimata luuletustes valitseb, ongi „Puuslikkude“ paremate laulude üleolek eelmise koguga võrreldes.

„Puuslikkudes“ on Visnapuu leidnud õige distantsi ka oma mälestustega kodust ja vanemaist. „Unung“ on küllalt suur, et neid luulesse tõsta. Kogu kolmas sari raamatus on pühendatud surnud isa ja ema mälestusele. Seal on ta sõnastus äärmuseni lihtsustunud, ilma et see kunagi argipäevaseks tunduks. Oma kühmus vanemaist või lapsepõlvkodust kõneldes on ta toonis midagi piibellikku (sageli toetub ta otse piibli tarkussõnadele või kõnekäändudele), teisal on neis värssides mahe-dat helinat, mis naiivse südamlikkusega paarides annab nii kauneid tulemusi nagu „Ema lill“. Nagu mitmete teiste Visnapuu laulude puhul, ulatuvad selle juured tagasi Visnapuu varasemasse loomingusse, luuletuseni „Matsin mulda“, mis samade vahenditega mõjudes veel käesoleva luuletuse selgust ja puhust ei saavutanud. Ja „Vana kell“, mis teema läheduse tõttu pakub võimalusi Suitsu („Kerko kell“) ja Semperiga („Kell“) võrdlemiseks, on näiteks ta noorea julge sõnamuusika arenemi-

sest palju varjatumaks ja ehtsamaks: „Nüüd käib ta jälle seinal, vana kell, / ja liipab kävven, rääpab sähiseden. / Siis vanad traadid laulvad kähiseden / ja vasar langeb vaikselt alla: kill!“

„Puuslikud“ tähistab Visnapuu lüürilise loomingu harja, luuletaja suurimat isikupärasust ja tihedust. Veel järgmisteski kogudes leidub luulet, mille nägemused on vahel veelgi impressionistlikumad ja sugestiivsemad, kuid see maksab enamasti ainult üksikpiltide kohta. Luuletus kui tervik paistab lagunema hakkavat; sisse tungivad võõrad stiilielemendid, ülepingutus on ikka ilmsem. See protsess toimub nimelt seoses mõttelise elemendi võidulepääsuga puhta lüürika üle. Ka „Puuslikkudes“ oli see külg esindatud, raamatu mõttelist sisu rõhutab raamatu pealkirigi. Filosoofilise tunnetamise püüe, mis juba „Ränikivis“ silma paistis, jäi „Maarjamaa lauludes“ isamaa- ja kodumotiivide, „Puuslikkudes“ loodus- ja mälestuslüürika varju. Järgmises kogus „Tuulesõel“, mida autor esialgu „Umbra apocalyptica“ks oli kavatsenud ristida, on mõtteluule rohkus juba ilmsem. See tungib isegi loodusemeeleoludesse ja halvab selle terviklust. Visnapuu filosoofilise luule sisu on kõige kergem „Puuslikkudes“ lahti mõistatada. Seal suudab ta probleeme veel tihtipeale selguse ja lõovusega käsitleda ega ole veel segaste sümbolite rägastikku eksinud. Ta võitleb ebajumalate vastu, kes inimest orjastavad. Siingi on tal varuks isikupäraseid võrdpilte, mis esialgu on kindla, piiratud sisuga, hiljem aga luuletusest luuletusse aina avarduvad, kaotavad oma esialgse tähenduse ja hakkavad lõpuks elama nagu iseseisvat elu. Luuletaja opereerib võrdkujudega, mida lugejal raske on mõtestada, ja kui lisaks ka ta sõnastus muutub kunstlikumaks ja kistumaks, tunneme „Puuslikkudest“ armsaks saanud luuletajat veel ainult ta stiilist, mitte aga tasemest. Visnapuu filosoofiline luule huvitab küll autobiograafilise dokumendina, kuid mõttekäikudele ja meeleoludele, mis kahtlemata luuletuste kirjutamise aega kajastavad ja Visnapuu kergesti-reageerivusest tunnistust annavad, pole autor suutnud anda oma paremaile töödele omast ühtlust ja tihedust. Filosoofiliste mõttekäikude kõrval kujundab Visnapuu nagu puhkuseks ka teisi, vähempretensioonikaid teemasid, milles me endise luuletaja ära tunneme. Mälestusluule ja -nägemused olid „Puuslikkudes“ jõudnud erakordse veenmisjõuni. Kui nende mälestuste nägemuslik intensiivsus nõrgeneb, saame idüllil ja selle nimetaja alla võiksimel viia terve rea „Tuulesõela“ paremaid luuletusi. Luuletaja armastab eriti primitiivset, muust maailmast isoleeritud külaühiskonda ja kirjeldab suure südamlikku-

sega igapäevaseid talitusi, seapatta ja vallamajja sõitmisi, heina-
toomist, metsatöid või laupäevaõhtust sauna. Kõige selle juures
on pidulikkust ja muinasjutulikku haprust, millele värsked rea-
listlikud sugemed elustavalt mõjuvad.

Siitpeale vahelduvad Visnapuu teemad peaaegu kaleidos-
koopiliselt ruttu. Idüllide toonis on kirjutatud mitmed lihtsad
ja kaunid luuletused, kus põhjas tundub sotsiaalseile hädadele
kaasaelamist („Noor ema“, „Homne Postimees“, „Hommik“,
„Jõuluöö legend“). Esituse soojus lubaks Visnapuult ses laadis
edaspidiseidki saavutusi oodata, ometi valib luuletaja teise tee.

Visnapuu oli oma luulega teataval määral ummikuni jõud-
nud. Paindlik ja tundlik luuletaja ei jäta oma edaspidiseis otsin-
guis kirjanduses ja ühiskonnas esiletõusnud uusi suundi kajast-
tamata. Kolmekümnendate aastate esimesel poolel jätkub ta
looming vähemasti kvantiteedis endise hooga. Sisult pakuvad
selle perioodi luuletused kirjut pilti: siin on realistlikke maa-
elupilte, poolballaade ajaloolise ja mütoloogilise sisuga, värsis-
tatud ajaraamatukatkeid, juhu- ja pühendusluulet jne. Ligi
kümneaastase loomisperioodi viljana, mille lõpupoolel Visnapuu
produktiivsus järjest väheneb — tähelepandav, et tase aga seal-
juures tõuseb —, moodustavad need üsna arvuka hulga. Väljas-
pool luulet on Visnapuu mitmel puhul oma seisukohti sõnas-
tanud: ta tunnustab luule tugevasti rakenduslikku tähtsust ja
usub, et vaimuloomingut selle mõõdupuudele võib alistada. Ei
ole siiski vist tarviski suuremat ajalist vahemaad, et üldjoontes
õigesti hinnata Visnapuu sellesisuliste taotluste väärtust, ta seis-
kohtade õiglust. Visnapuu on ka nähtavasti juba ise oma tõeks-
pidamisi revideerinud, kui ta pärast üheksa-aastast vaheaega
oma vahepeal valminud luuletustest uue luuletuskogu avaldab:
„Põhjavalguses“ antakse ta luule „elulähedamast“ poolest õige
napp valik ja ka tema teised harrastused (piduluuletused, Kelchi
kroonika jne.) on ainult üksikute harjadega esindatud. Seetõttu
on ka „Põhjavalgus“ mitmestki autori varasemast kogust ühtla-
sama tasemega, kuigi taseme ühtlus kogu endise visnapuulikult
isikupärase ja pinga tooni puudust ei asenda. Sest vahepealses
katsetusajajärgus on luuletaja vabanenud küll paljudest endis-
test maneerlikest võttest, kuid ka ta sõnastusstiil on muutunud
üldiselt argipäevasemaks, hallimaks, verevaesemaks. Mida
„Põhjavalguses“ mõtteluule suurema lihtsuse ja lakoonilisusega
on võitnud, seda kaotab ta oma rabaduse ja kõlatusega. Endise
ja uue tooni vahe ilmneb kõige selgemini, näit. „Heinakuu ööd“
(„Puuslikkudes“) ja „Sulasepoja sündi“ („Põhjavalguses“) võr-

reldes. Viimane luuletus kui ka mõned teised luuletused „Põhjalalguses“ jätvavad ometi luuletajale tee lahti ka edaspidiseks loominguks. Nii annab see Visnapuu kogu peale kokkuvõtte ta viimasest otsinguteperioodist ka tuleviku loomingu suhtes lubadusi.

Meil jääb lühidalt veel Visnapuu värssseepilistel katsetel peatuda. Kui me ta poemist „Jehoova surm“ ainult nimetamisega võime mööduda, väärib ta teine katsetus „Parsilai“ seda tõsisemat tähelepanu. Rahvalaulu värssimöödus on mõnedki katsetanud rahvamütoloogiast või muinasaega elustada. Visnapuu astub „Parsilais“ hoopis julgema sammu. Ta katsub Kalevipoja-aegset primitiivset maailma kujutades leida sellele hoopis uut välisvormi. Seks kasutab ta trohheilisi parallellismidega värssse, mida seovad arvukad assonantsriimid. Saadud kohmaka, tampiva kõnnakuga värss on sisu primitiivsusega suurepärases kooskõlas. Kui Visnapuu „Parsilais“ ometi pole suutnud anda küpse tervikuna mõjuvat teost, siis on ses süüdi autori lüüriline laad, mis eepilist tooni kauemat aega kanda ei jõua, võib-olla ka kergekääelisus või võimetus paratamatuid lünki mõistusliku viimistlustööga siluda. Nii jääb „Parsilai“ poolikuks, kuid huvitavaks algatuseks.

Veel ulatuslikuma ja pretensioonikama teekonna eepika valda on Visnapuu teinud „Saatana varjus“. Kavatsusest Puškini „Eugen Onegini“ tõlkida võrsus algupärase värssromaani mõte, mis meie iseseisvuse saamisaegasid kajastaks ja kes-teab eesti luules sama koha päriks kui Puškini teos Venes. 1925.—1930. aastate jooksul „Loomingu“ veergudel ilmunud värssromaan avaldati 1937. a. eriraamatuna. Ka „Saatana varju“ lugedes võime veel kord veenduda, et Visnapuul eepiliseks loominguks vajalikud eeldused puuduvad. Romanis on püütud autori teisiku armuromaaniga taustal kujutada meie iseseisvuse sünniaegu. Nimetatud ajajärgu meeleolusid kajastavad, kuigi vahel ülepingsutatult, värssromaani üksikud lõiked. Neist on siiski võimatu laiemat üldist tausta kokku lugeda. Ka jäävad need lõiked jutustuse käigus võrdlemisi võõrkehalisteks, sest raskete masendus- ja murranguaegade kujutamisel pakub peategelase isik vähe tuge. Ta on nagu leheke tuules iga mõju vintsutada, sisimas pakub talle see aeg, millest järelepõlved kangelaseeposi kirjutavad, vähe huvi, võib-olla ainult groteskseid vaatamänge, ja sõjaaeg ei suuda teda viia võimalike konsekventsideni. Kui romaani peategelast autori teisikuks pidada, siis võime romaani äpardumist ta ajalaulude lugemisel saadud muljete varal selgi-

tada. Raamatu tervikluse hävitab aga lõplikult ehtvisnapuulik dissonants, mis romaani pöördepunkti moodustab.

Kui me käesolevas ülevaates Visnapuu stiili põgusalt oleme iseloomustanud, ei saa me vaikides mööduda vähemalt ta reformikatselist värsivormi alal. Visnapuu ei ole vormimeister, kuid just selle kiuste (või ka tõttu) on ta väsimatult mitmesuguste vormi-eksperimentidega tegelnud. Ta on katsetanud keeruliste värsivormidega (triolett, rondoo, ballaad). Kuid erilist huvi on ta tundnud riimi vastu. Varasemais kogudes leidub tal riimikunst-
tükke, kus ta terveid ridu või värsilõppude kõrval ka värsialgusi on püüdnud riimida. Tal on rida julgeid katsetusi keeruliste riimitüüpidega nagu mosaiik-riimidega, kus ta siiski Semperi saavutustele järele ei jõua. Ta on püüdnud arendada ebapuhast riimi. Ja tema nimega on seotud uus huvitav riimitüüp — assonantsriim (kulda:kalda), mida ta väsimatult on propageerinud. Peale „Parsilai“ on ta seda riimitüüpi rakendanud ka lüüriilises luules. Eriti „Puuslikkudest“ alates leidub Visnapuul assonantsriimi õige sageli, kohati isegi läbi tervete luuletuste. Visnapuu innukast kaitsemisest hoolimata pole see riimitüüp eesti luules kodunenud ja „Põhjavalguses“ tarvitab ka Visnapuu seda suhteliselt harva. Kui Visnapuu seega nimetatud uuendusest lõplikult on loobunud, oleks sellest kahju, sest kuigi assonantsriimi rakendusvõimalusi praegu raske on fikseerida, tundusid nad vähemalt Visnapuu mõnedes molltoonilistes luuletustes õigel kohal.

Samuti ei saa me jätta lühidalt nimetamata ka Visnapuu teeneid eesti värsikeele kultiveerimisel. Visnapuu algas Aaviku uuendusettepanekute peaaegu sajaprotsendilise tarvitamisega. Kuigi eesti luuletajad omal ajal üldse olid Aaviku-meelsed, läks keegi vaevalt nii kaugele kui Visnapuu. Peale praegugi tarvitatavate -tet-, -nd-vormide ja -n-nessiivi tarvitas Visnapuu näiteks järgsilpide -o-d, kavva-tüüpi jne., ja Aaviku ettepanekuist veel kaugemale ulatuvat ä-harmoniat (tänav) või -n-partitsiipi (jät-nud, riputanud asemel jättän, riputan). Salgamatu on, et eriti viimased uuendused olid hea luuletajavaistuga valitud ja suurendasid tunduvalt luuletuste kõlavust. Hilisem kallak realismi poole viis luuletaja nende uuenduste hülgamisele. Selle asemel on ta hiljem oma luuletuste keelt lõuna-eesti sõnavaraga rikastanud ja värskendanud, mõnedki sõnad on otse Visnapuu kaudu eesti kirjakeelde toodud. Õnnestunult tarvitab Visnapuu ka juba „Amoresest“ peale murdekeelt.

Visnapuu üksteist luuletuskogu kajastavad autori, aga ka kogu eesti luule heitlikku arenguteed. Kahtlemata on meil luu-

letajaid, kelle üldine tase on kõrgem Visnapuu omast, aga ainult isikliku maitse eelistus võiks tõsta mõne luuletaja kõrgemale Visnapuust, kui me autorite loomingu paremiku arvestame. „Puuslikkudes“ on Visnapuu andnud ilusa pildi, võrreldes inimhinge valmimist õiekarikaga, mis alt pori sügavusest üles päikesesse tungib. Sama võrdpilti võib ka Visnapuu luule kohta tarvitada. Sügavat huvi pakub Visnapuu looming ka siis, kui ta kunstilise küpsuseni ei ulatugi. Huvitav on jälgida ta luuletustes põhja käärimise, õievarte ülessaatmise protsessi. Kuid Visnapuu luules on ka rohkesti veepinnal särama puhkenud õiekarikaid, millel inetu põhjamudaga enam midagi ühist ei näi olevat. Selle õitsemise ime nägemises seisab suure luule ülendav ja puhastav väärtus.

A. Sang.

ESIMESED EESTIKEELSEDE ILUKIRJANDUSLIKUD NOORSOORAAMATUD.

Noorsookirjandus on tänapäeval kindlasti piiriteldud mõiste. Selle all mõtleme peamiselt ilukirjandusliku ja osalt ka populaarteadusliku sisukuuluvusega ja vormiomadustega teoseid, mis on määratud lugemiseks murdeaalsetele noortele alates 10. kuni 16. eluaastani. Noorsookirjanduse raamidesse ei kuulu seega siis mitte teosed, mis on määratud lugemiseks lastele alla 10. eluaasta, s. t. lastekirjandus, ega loomulikult ka mitte teosed, mis sobivad vaid täiskasvanuile ja mis kujundavad kirjanduse selle sõna tavalises mõttes. Noorsookirjanduse hulka ei kuulu ka kooliraamatud, s. t. aabitsad, lugemikud jne. Muidugi ei saa igal pool absoluutselt kindlaid piire tõmmata ühe ja teise liigi vahel, kuid üldjoontes on need piirid ometi küllaltki selged.

Säärasena, nagu noorsookirjandust tavaliselt mõeldakse, on neil teostel omalaadiline aine, sisu, vorm, sõnastus ja keel ning raamatuil ka omastiililine välimus. Vastuvaidlematuks nõudeks seatakse noorsookirjandusele, et see oleks noortekohane, s. t., et teoste sündmustik oleks põnev, et nende sisu häälestaks pinev intriig ning elev meeoleolu ja et nende sõnastus oleks lihtne, loomulik ja selge. Niisiis ollakse noorsookirjanduse suhtes tänapäeval väga nõudlik. Noorsookirjandus peab olema niisama väärtuslik kui täiskasvanute kirjanduski. Sellest järgneb, et noorsooteost ei või mitte igauks kirjutada, kes aga tahab, vaid ainult see, kellel on sellekohaseid eeldusi ja võimeid, ühe sõnaga andekas kirjanik.

Olles piiritletud noorsookirjanduse liigimõistet, võime nii oleviku kui mineviku raamides kindlaks määrata, millised teosed meil kuuluvad noorsookirjandusse, millised mitte. Heites pilku meie kirjanduse arenguteedele minevikus, veendume tähelepanuväärivas tõsiasjas, et käesoleval aastal on eesti ja eestikeelse noorsookirjanduse küllalt kõrge juubeliaasta, sest 100 aastat tagasi, s. o. aastal 1839 ilmus eesti keeles korraga kaks säärast juturaamatut, mis esimestena mahuvad noorsookirjanduse raamidesse ja vastavad noorsookirjanduse nõudeile. Need teosed on Järva-Peetri kirikuõpetaja Karl Matthias (eestikeelseis raamatuis kirjutab ta ise Karel Maddis) Henningi jutustus „Vaene Mart. Üks ello-käik, mis hea Ma-rahva lastele lugeda, ja elloõppetusse märki enestele sest nõuda“, Tallinnas 1839, ja kooliõpetaja Johann Thomassoni jutustus „Veikisi Hanso luggu tühja sare peäl“, Tartus 1839. Kõik senised sellesarnased eesti keeles ilmunud teosed olid kas aabitsad, lugemikud või palveraamatud lastele, nagu B. G. Forseliuse aabits a-st 1694 ja samal aastal ilmunud J. Hornungi teos „Önsa Luteruse Laste Öppetus“, või O. W. Masingi aabits „ABD ehk Luggemisse-Ramat Lastele“ 1795, G. G. Marpurgi „Veikenne õppetusse nink luggemisse Ramat“ 1805 ja R. J. Masingi teos „Sõbra-and, Eesti Ma-rahva lastele“ 1825, mida ei saa lugeda kuuluvaiks noorsookirjandusse selle sõna otseses mõttes. K. M. Henningi ja J. Thomassoni teosed kuuluvad siia aga ilma mingi kahtlusetä.

Enne kui nimetatud teostega ligemalt tutvuda, peatugem mõne sõnaga nende autorite isiku ja elu juures.

K. M. Henning oli, nagu juba kuulsime, elukutselt kirikuõpetaja. Ta sündis a. 1774 Tallinnas rüütelkonna arhivaari pojana, sai hariduse sealses Toomkoolis ja õppis usuteadust Jena ülikoolis Saksamaal. Pärast ülikooli lõpetamist tuli ta Eestimaale tagasi ja oli mõnda aega maal koduõpetajaks. Aastal 1802 sai ta kirikuõpetaja koha Järvamaal, Peetris. A. 1833 valiti ta Järvamaa abipraostiks ja 1842 praostiks. Kirikuõpetajana tegutses ta Peetris tervelt 50 aastat, lahkudes ametist a. 1852. Suri a. 1856 Paides ja on sinna ka maetud.

K. M. Henning oli soe eesti rahva sõber, armastatud oma kihelkonna rahva poolt, ja väga viljakas kirjamees eestikeelse kirjanduse alal. Peale teose „Vaene Mart“ on ta avaldanud veel ligikaudu 10 teost eesti keeles, milledest tähtsamad ja suuremad on „Kaks kord viiskümmend kaks Piibli luggemist vannast ja uest testamentist“ a. 1821, esimene luksuslikult illustreeritud

eestikeelne raamat, ja Thomas a Kempise kuulu raamatu tõlge „Käimisest Kristusse järrel“ 1821. Ei ole huvituseta ära märkida, et käesoleval aastal ilmus selle raamatu uus tõlge.

J. Thomassonist on teada, et ta oli rahvuselt eestlane ja elukutselt kooliõpetaja. Temast on ka teada, et ta hakkas esimesena tarvitama koolmeisteri asemel sõna kooliõpetaja. Ta sündis a. 1817 Rapla kihelkonnas Raiküla vallas taluperemehe pojana. Hariduse sai ta Tallinna kreiskoolis ja Tartu esimeses seminaris, kus ta õppis a. 1833—1836. Lõpetanud seminari, sai ta kooliõpetaja koha Tartus eesti elementaarkoolis. Hiljem oli ta kooliõpetajaks Kiievis luteri usu kirikukoolis. Tema pärastisest elusaatusest ja surmast ei ole midagi teada. Tema surma-aastagi kohta puuduvad otsesed andmed.

J. Thomassoni sulest ilmus peale teose „Veikisi Hanso luggu tühja sare peäl“ veel kolm teost. Neist on tähtsaim ja tuntuim „Irlanda ehk puhta ello võit“ a. 1844, mis teatavasti on sentimentaalse kirjanduse üks iseloomulikke õisi.

Tutvunud mõne sõnaga mõlema kirjamehe elukäiguga, vaatame nüüd ka ligemalt nende noorsookirjanduslikku pärandit, mis on muidugi tõlkelaenu saksa rahvakirjandusest.

K. M. Henningi teos „Vaene Mart“ on ühe vanaema jutustus, mida viimane nimetab „tõesti sündinud looks“. Jutu kui „sündinud asja“ tegevus toimub Saksamaal ja selle ajaliseks taustaks on aastad 1816—1820. Teose peategelasena esineb vaese käsitöölise perekonna võsu, 10-aastane Mart Shell, kelle vanemad olid surnud, jättes järele peale Mardi veel 10 last. Väikese Mardi rasket elu, head iseloomu, üürikest õnnepõlve ja varast surma käsitlebki jutustus. Mardi surm oli valusaks kaotuseks kõigile, kes temaga olid kokku puutunud ja kellel temaga oli tegemist olnud, ning kes nüüd tulid teda ta surivoodil vaatama. See on kogu raamatus üks ilusamaid ja iseloomustavamaid kohti, mille toome siin teose sisu ja stiili näitena.

„Kui vanna Truto ommad sannad räkis, siis ollid keik Smitti emmanda maia rahvas teine teise järrele tuppa tulnud, et tahtsid surno nähha sada. Ja sai temma räkinud, keikide süddamed siis ollid ligatud; agga se veike armas tüdruk, kes Trutoga olli tulnud, astus liggi ja panni ühhe sinnilillikesse ja allarohhilisse kimbokesse — mis ta tee peält kokko noppinud, kui veike ingliske, armsa surno süddame peäle, mis Issandale truiks jänud surmani. Ep olle ühhegi nore mehhe rinnust ei ükski autäht kauniminne ial veel paistnud, ja vanna Truto silmavessi, mis ta peäle langes, saab kui keigekallim kalliskivvi veel kärmaste paistma, kui keik mailma au ja ehte ammoge saab lõpnud.“

Nii lõpeb lugu sügava härduse ja haleduse meeoleolus. Kui vanaema oli jutuga lõpule jõudnud, olid kõigi laste silmad täis

pisaraid. Vanaemal oli heameel, „et kõnne olli head asset leidnud nende süddames!“. Ta oli oma eesmärgi saavutanud, samuti kui raamatu kirjutajagi, kes lõpus lausub: „Ja seddasamma saan ka teie käest lootma, mo armsad lapsed, kellele ma seda luggemist teie kele ollen üllespannud.“ Sellega tabavad mõlemad, nii jutu jutustaja kui raamatu kirjutaja, märki, n ä h e s n o o r s o o k i r j a n d u s e e s i m e s t n i n g p e a ü l e s a n n e t e l a m u s t e p a k k u m i s e s n o o r t e l e l u g e j a t e l e, olgugi et nad teiest küljest lähevad liiga kaugele õpetuse ja manitsuse ning jumalasõna liigses rõhutamises. Kuid see oli juba ajastiil.

Samas stiilis on kirjutatud ka teine 1839. aastal ilmunud noorsoojutt — J. Thomassoni „Veikisi Hanso luggu tühja sare peäl“. Selle laadi ja eesmärgi määrab tõlkija tabavalt ära raamatu eessõnas, kus ta ütleb:

„Mis siin veikisi Hansust kulutakse, on mõnne kümmekond aastat teed tõeste sündinud ja Saksa kele isseärnanis nore rahva kassuks ja õppetuseks kirja pandud. Minna arvasin et ka nored innimessed meie maa-rahva hulgas sedda juttu hea melega võttaksid kuulda, kui töö polest mahti on, ja kui tühi lobbin, kurrilust ehk ka kõlvato nalja heitminne peäle kippub. Ollen siis sepärrast sedda luggu maakele üllespannud, ja sovin et see ramatokenne mitmele õppetuseks ja kassolikkuks aiaviteks võiks olla.“

Niisiis jälle tõesti sündinud lugu ja jälle noortele õpetuseks ja kasulikuks ajaviiteks kirja pandud. Pandagu tähele — ikka ja jälle õpetuseks ja ajaviiteks. Raamatu põhitoon ja elukäsitus ning põnevuse taotlus on seega täiesti samad mis K. M. Henningi raamatuski.

Kuid peale haleda ning härda meeoleolu ja põneva sündmustiku on selles jutukeses veel midagi muud, mis selle loo huvitamaks teeb kui K. M. Henningi jutustus „Vaene Mart“. See on selle jutustuse eksootiline miljöö ja robinsonlik sündmustik ja motiivistik, mis on teatavas eas noortele maitsvamaks maiusroaks ja huvialaks kui ükski muu lektüür. Jutustus „Veikisi Hanso luggu tühja sare peäl“ on niisiis esimene robinsonliku ainestiku ja sündmustikuga teos eesti kirjanduses üldse ja noorsookirjanduses eriti.

Selle jutustuse sisu teeb kergesti jälgitavaks asjaolu, et sündmustik on hästi liigendatud, olles jagatud peatükkidesse, milliseid on 12, kusjuures iga peatükk on sisukohaselt pealkirjastatud.

Jutustuse peategelaseks on väike Hans, nagu nähtub pealkirjastki. Kui vana Hans oli, seda teoses otseselt ei öelda. Hansu vanemad elasid mere kaldal, kust oli näha väike asustamata roheline saar. Sellele saarele läks Hans ühes isaga kord

pajuviitsu tooma. Saarel kasvas aga ka suuri ja ilusaid pähkleid, mida isa ja poeg korvidesse kogusid, et koduste rõõmuks koju viia. Kui Hans parajasti paadis ühte korvi pähkleist tühjendas, tabas paati äikese liginedes tormi-iil, kiskus selle kalda küljest lahti ja viis ühes väikese Hansuga merele.

Edasi jutustatakse teoses sellest, kuidas tuul viis Hansu paadiga ühele kaugemale ja asustamata saarele, kuhu ta pidi tervelt kolmeks aastaks üksi elama jääma ja kannatama suuri viletsusi ja hädasid. Vahtevahel nägi ta laevu liginevat, kuid saare ligi ei tulnud neist ükski. Kõik Hansu pääsemislootused purunesid ikka ja jälle uuesti. Alles siis, kui ta olukord muutus hoopis meeleheitlikuks ja kui hukkumine oli käegakatsutav, saabus pääsemistund. Päästjaks sai Hansu isa. Viimane sai imekombel teada, kus poeg asub, ja läks temale järele. See koht raamatus, kus kirjeldatakse Hansu ja ta päästjate kohtamisstseeni, on üks ilmekamaid. Toome selle siin sisu ja stiili näitena.

„Kui Hans risti jures põlvili maas Jummalat pallus, näggi teda essiteks Peter, ning ütles tassa teiste vastu: „Vaatke seal risti jures seisab üks innimenne põlvili maas. Temma ehk võib meile Hansust teadust anda.“ „Kule, vagga vend,“ hüüdis temma valjuste, „kas sa ei või meile mitte üttelda, kas peaks siin üks poisikenne, nimmega Hans, ellama?“ Hans ehmatas vägga, kui ta innimesse heält kulis, kes temma nimme nimetas. Vatas taggasi, tundis omma issa, heitis ennast temma kaela ümber, ning hüdis sure heälega: „Oh minno kallis issa!“ Issa ning poeg ei võinud kaua aega sure rõmo pärrast mitte kõnneleda. Mõllemil jooksid rõmopissarad möda palgi mahha.“

Sellegi jutustuse intriig areneb tõusu suunas, kord-korralt ikka pinevamaks ja pinevamaks muutudes. Põnevust lisab raamatu kirjutaja alatasa juurde, see jõuab haripunkti teose lõpus. Vahe seisab kahe jutustuse vahel selles, et esimene lõpeb kurvalt, teine hästi.

Lõpetades kahe esimese eestikeelse noorsootese vaatlemist, võime kokkuvõttes öelda, et mõlemad jutustused on oma aja saadus ja neile on omased kõik vastavat aega iseloomustavad jooned. Nad on vastavate saksa eeskujude järgi mugandatud ja nende sisu meie olude kohaselt ümber tehtud. Ajavaimuga ja maksva kirjandusliku maitsega kooskõlas olles on nad häälestatud ülihalemeelselt. Tundeeluline element on neis esikohaliselt rõhutatud. Haledusmeelsusega ligidas seoses esineb mõlemas tugev moraalitendents ja kristlik elukäsitus. Moraalist ja kristlusest on mõlemad teosed otse tulvil. Meile tundub see morali ja kristliku elukäsituse rõhutamine tänapäeval liialdusena ja liiga kaugemale mineva tendentsina, kuid omal ajal oli see täiesti loomulik. Sada aastat tagasi olid halemeelsus, moraalimeelsus ja kristlik elukäsitus igas kirjandusteoses paratamatult vajalikud

sisu põhialused, samuti ka pingutatud põnevus ja pingeline intriig. Tol ajal oli kirjanduse ligemaks eesmärgiks inimestesse, eriti noortesse, kristlikku meelsust sisendada.

Mis puutub nende teoste keelde ja sõnastusse, siis on nad mõlemad rahvalikus ja päris heas keeles kirjutatud, vanas kirjaviihis muidugi, ja nende sõnastus on küllaltki ladus, nõtke, elav ja loomulik. Olid ju mõlemad autorid oma aja kohta paremaid eesti rahvakeele tundjaid, J. Thomasson eestlasena loomulikuiti eriti. Seetõttu esinevad mõlemad teosed ka oma aja usaldatavamate eesti keele dokumentidena. On huvitav, et K. M. Henningi kui muulase teoses „Vaene Mart“ esineb vanemaid ja rahvaliku- maid ning murdepärasemaid keelendeid ja keeleelementi rohkem kui eestlase J. Thomassoni teoses, nii keele sõnavaralises kui lauseehituslikus koostises. Nii tarvitab K. M. Henning kartuli asemel „maoun“ (maaõun), lk. 4, viinakuu asemel „Rojaku“ (roojakuu), lk. 19, jne. Ka mõnda moodsat keelendit, mida me tänapäeva sünnituseks peame, võime K. M. Henningi teoses kohata, näiteks sõna „vahhendamine“ (vahendamine), lk. 23, jt. K. M. Henningi teos tundub üldse sõnastuselt tihedamana ja sõnarik- kamana, J. Thomassoni oma aga ladusamana ja elavamana.

J. Roos.

ISELOOMUSTAVAT EESTI OHVRIKIVIDEST.

3

Petseri vallas Pelsi külas on olnud Annekivi-nimeline ok. Kas see praegu veel alles on, pole teada. Igatahes puuduvad tema kohta andmed AK antikvaarilis-topograafilises arhiivis. Kuidas seal kivi juures on a. 1902 peetud üldist ohvripäeva, sellest on koostanud huvitava setukeelse kirjelduse Jakob Hurda suurim kaastööline Jaan Sandra. Esitame sellest pikast kirjeldusest siin olulisema ja otseselt ajassepuutuva osa.

PIKEMB SELETÜS PELSI ANNÖKIVIST.

Pühä Ann, pühä Maarja imä, om umil elopäivil Pelsi külä kottal lõõnaht söönü, nimelt oina liha, tuusama kivi pääl istuh, midä parhilla nimitedu külä man „Annö kivis“ kutsutas. Lagja kivi, kohe pääle parhilla oina liha, päid ja jalgu pandas, et lamba õnnö saija. Innitse pühä Annö kivi pääl oll vanast zässon, kink asö ökva tuul samal kottal, tõisi pooli tiid om, koh parhilla lagja Annö „andökivi“ om. Peris Annökivi om perve seeh, kost ainult üts kivi nutikõnõ vällä näüs. —

Mineväl aastal (1902) lätsi ma nimelt Annö pääväl Pelsile, et uma silmäga viil kõrd päält kaija, kuis p. Annö kivile andit ja ofrit tuvvas. Suur rahva summ, inämbüsi naase, saisi kuhä kumbõl ümbre kivi unikuh, kohe naa egäüts ummi üteh tuuduisi lamba päid ja jalgu p. kivi pääle

panni, kedä jo töösöl silmäpilgul, pääle pandmise, välläküünütedü kerjäjide käe rutuliste arr haari, umma pauna pisti. Kuuli sääl man mõndagi kabõhist pallõvalt pajatavat: „Tohooh, ilmadso! Laskõ noks näil oina jalakõsil üts kibõkõnõgi aigu pühä kivi pääl lesätä!“ Sändsel toonil ja olõkil oiksi mitmõki „armulise andja“ kerjäjide kärmüse all, kes üts-töösõ iist kivi pääle pantuusi oina päid ja jalgu, kui ka villa tätrit ja tuustõ arr püüdse haarda ja habi.

Kogoni hallõ-naläkas oli päält kaija, kuis üte, umbõst 15—16-aastadsõ Setu züral kivi man villu jakõh kitsas käeh oll, kedä kerjäjide kari kõiki villuga ütest-tõistõ vindsutas. Zürakõnõ oll näost häüü ja hädä peräst verrev kui keedet vähk, a siski habõ ja räbe tedä santõ käe ja küüdse ütelt ja töösõlt puult, niigu rõiva säläh rägisi, iks ütte viisi tänn-teh: „Anna mullõ! Anna mullõ, mullõ!“ Kerjäjide kätte näkkü võit jäävät; zürakõnõ tükke suurõ vaivaga santõ siäst ja rahva hulgast läbi, niigu päägi mehekesel otsah hämm oll, ja ta uma puulvahtsõ vereva zitsirätigi santõ kätte räbeldä ja rijeldä jätt — ehk õigõmb üldä: pidi jätmä, kui õnnõ esi terve luu-lihaga säält vallalõ pästä.

Näi ka paari meesterahvast oina pääd käeh kandõh, p. kivile lähünevät, kes, üts ku töönõ, oinapääga vasta kivvi kopsi ja kõõga edesi, zässona poolõ lätsi. Ütel näist näkkü kogonist verine oinapää olõvat. Santõ hulk silmitse mölõmbit mehi puul mõro silmäpilguga, et naa kallist saagist ilma pidi jäämä. Ega üte andõ-andja ja ofri-vijä meeleh ja süämeh sais „lamba õnn“, mink läbi, kas tedä alalõ hoita ehk kätte sai. Harvakult mälehtäs munigi usklik Setu meesterahvas uma andõga ka pühä Annõ, kes siäl lõõnaht om pidänü. — Et niisugustõ summ õigõ suur om, näütas santõ hulk vällä, kes pääle kõõ pido ja lapõrjahi, küll kümhätäisi ja kangli alustõga, sinnä ja tännä lakja laabõrdi. —

Nii setukeste jutt ja usk pühä Annõ kivi kottal. Et pühä Ann sääl, Petserehe minneh, lõõnaht söönü — om näile nii kimmas tõtõ kui katskõrdkats nelli, ehk küll tuulaiga viil Petseri nimmegi ilmah olõ-õs, kuna pühä Ann elli ja käve. Imelik, et naa nii latsõliku saava olla ja luulõtuisi juttu kui tõisist sündmüst kimmähe usku. Katsipidi mõttõl ei näüü — usu asjuh — näide man sugugi maad olõvat. — H II 69, 817/22 < Vastseliina — Jaan Sandra (1903).

Tuleb pidada võimalikuks, et ok-de juures on toime tulnud ka ohvrisööminguid väiksema või suurema osavõtjate arvuga, olenevalt sellest, kui suur ümbruskond teatavat kivi austas. Ootuspärane oleks ohvrisööming just tapaohvri puhul, nagu seda on kirjeldatud ühe Rõuge khk. ok. kohta.

Umbes pool versta ülevalpool uut Paidra veskit, vana veski-ase me lähedal, on jões saar ja saarel kivi, millel vanasti igal sügissuvel valge oinas ohverdatud. Esiteks peetud väike palve, oinal kätt peal pidades. Siis tapetud oinas. Veri lastud anumas. Siis tehtud ohvrikivile tuli, kus veri ära põletatud. Ka liha küpsetatud ohvritules ära — selle söönud pidulised. Ohvri-peol oldud rõõmsad, lauldud laule. (E 49495/6 < Otepää < Rõuge.)

Et vahel olevat mõne ok. juures päris lõbusatki olengut peetud torupillimängu ja tantsuga, ka selle kohta leidub rahva-traditsioonis tõendeid:

Püha kivid olle oln, kus ohverdamas köidud. Ridase külas o suur ohvrikivi, 9 sammu yhtepidi, 17 või 18 sammu teispidi, 20 jalga kõrge. Peält libe ku laud. Seal o peal ohverdud. Tähtpäevade ajal ohverdud. Kui kurbdus oli, siis viidi liha, vilja ja mett vana kuu reede ja neljapäe ja põhja tuulde ajal. Kui rõõmu aeg oli, siis noorekuu reede viidi õlut ja mett. Ymmer tantsitud, torupill yin, seni kui päikse kiired väljas. — Loomi ei tohitud lasta juure, aed oli ymmer. — ERA II 39, 389 (11) < Karuse, Paatsalu v., Torgu kl. — H. Tampere (1931).

Tsiteeritud kirjeldusest ms. nähtub, nagu olnuks ohvriandidel erinevusi ka sellest tingituna, kas ohverdati kurbuse või rõõmu puhul. Rõõmu aegsesse ohvriteenistusse võis nähtavasti kuuluda ka torupillimäng ja tants ümber ok. — Midagi siiakuu-luvat on teada ka Põlva khh-st. Seal olnud Himmaste külas väike „lepist“ ühes suure kiviga, nimeks „Kergomägi“. Vanad naised viinud sinna ohvrit. Teates seisab: „Sääl olliva kergotannuva ja sööke tahe pannuva“⁸³). Sõnale kergotama = kergutama leidub Wiedemanni sõnaraamatus seletus: 'springen, tanzen (Pfungstbelustigungen der Weiber und Mädchen), lauda k. auf dem Brette springen'. Ohvrikivi juures, eriti aga ümber ok. tantsimine on küllap omanud maagilist või kultuslikku tähendust⁸⁴). Ümbertantsimises on tegemist nn. piiramisõidusega⁸⁵). Ideoloogiliselt on sellega kõrvutatav ümberkäimine, millest on samuti silma puutunud üks teade: „... Siis viinud perenaine piima ja mett [ohvrikivile] ja käinud kivi ümber ja palunud kangeste. Siis saanud hobune jälle terveks“^{85-a}).

Üldiselt on aga niisuguseist huvitavaist üksikasjust vähe teateid; senised materjalikogujad pole neid nähtavasti teadnud küsidagi. Väga sageli on kirjeldajad rahuldunud juba selle kuuldusega, et kohalik rahvas kivi ok-na tunneb; mida seal on ohverdatud, millal ja kuidas see on toimunud, mispärast on ohverdatud, kellele või millele on ohverdatud — nende küsimuste vastamiseks tuleb vastusmaterjali alles koguma hakata, kuigi sellekohased mälestusteatedki on juba tuhmunud.

Ohvrikivide hilisaegset kasutamist tõendavaid teateid on olemas nii ilma eriliste välistunnusteta ok-de kui loomulike ja kunstlike lohkudega ok-de kohta, kuid viimasest rühmast siiski kõige vähem. Hageris ja mujal leidub paljusid kunstlike lohkudega kive, mida rahvas ok-deks ei pea ega omista neile üldse erilist tähtsust. Kui aga mäletatakse, et mõnele kunstl. lohuga (lohkudega) ok-le veel hiljuti on ohvriande viidud või veel

83) ERA II 35, 523 (6) < Põlva (1931).

84) Juba eelpool oli nimetatud, et ka ühe Jõelähtme ok. kõrval leiduvat „püha-tantsude plats“. Vt. lk. 465.

85) HDA VIII 1353.

85-a) E 31046 < Halliste (1897).

nüüdki viiakse, siis küll on vahel märgitud, et ohvriande (viljateri, raha, verd jm.) olevat pandud lohkudesse. Mustvalgel on see näha ka mõnel fotopildil.

Nagu tõendavad maaleiud, on juba vanasti väärtuslikumaid ohvriande peidetud maasse ok. juurde. Kuid väiksemad annid on jäänud lahtiselt kivile, nagu seda on võidud tähele panna veel viimaseil aastail. Väga levinud on usk, et ok-lt ei tohi keegi midagi võtta, et võivat saada ohvrianniga kaasa ka haiguse, millest vabanemiseks see and on antud. Siiski leidub andmeid, et raha olevat ok-delt varastatud. Vahel teinuvat seda karjapoised, niisama koeruse pärast. Nakkusest hoidumiseks on raha püütud kivilt ära võtta ja edasi anda ilma käega puutumata, nimelt puupulkade abil kotti noppides ja sealt poeletile valades, et osta „suitsu“ või muud meelepärast⁸⁶⁾. Mõnikord olevat rahatükke enne kättevõtmist tules põletatud⁸⁷⁾, nähtavasti desinfitseerimise mõttes. Päris uueaegne tunnukse olukord Petserimaal, kus massilistel ohverdamistel on ohvriandide saajaiks kivi juurde kogunenud kerjused, keda olevat nii arvukalt, et juhtuvat omavahelisi tülisidki. Siiski on peetud sealgi heaks kombeks, et ohvriand oleks enne kerjuse kätte minekut kokku puutes ok-ga.

10.

Miks ohvrikividele ohvriande on viidud, selleks on võinud olla väga mitmesuguseid põhjendusi. Algupärased arusaamad ja põhjendused on aga enamasti juba ammu ununenud, ent ohvri viimine kivinenud kombena siiski püsinud kuni hilise ajani. Mispärast vanastigi on üht-teist ok-le viidud või kivi juurde maa sisse peidetud, seda on raske täpsemalt kindlaks teha.

Hilisemaist ohverdamistest tuleks esijoones märkida niisuguseid, mis on seisnenud selles, et igasugusest uudissaagist, toidust, joogist jne. on viidud ok-le esimene osa. Sellise ohvriga on taoteldud õnne ja edu igapäevases elus. Kui on ohverdatud karjasaadusi (piima, kohupiima, võid jne.), siis on sellest loodetud head karjaõnne; kui on ohverdatud villu ja lamaste päid-jalgu, on loodetud head lambaõnne, jne. Aga, nagu teada, on ok-le viidud „esimest“ ka rinnapiimast ja kõigest muustki. Seda laadi üldist ohverdamist võiks ehk nimetada viljakusohvriks. Paljud rahvamuistendid pakuvad kujukaid näiteid, kuidas on kardetud loobuda ohvrikombeist, et seega

86) AK, Reili 14 < Tõstamaa.

87) AK, A. Veitman 48/9 < Lääne-Nigula.

mitte põhjustada õnnetusi, hädasid ja igasugu eluraskusi. Traditsiooniline ohvriandide viimine oli otsekui seaduspärane kühnis või lepingumaks, et inimeste elu ja majandus võiks areneda edukalt ja õnnelikult. Kellele need ohvriannid olid igakord määratud, sellest teame üsna vähe. Ainult harukorral on nimetatud, et see olnud jumalatele (Jõhvi, Põltsamaa), ebajumalale (Mihkli), Toora-jumalale (Simuna), hiitele (Ambla), vaimudele (Laiuse), Tõnnile ~ Tõnissele jne.

Teine iseloomulik ohvrite liik, mis osalt võib kuuluda ühte eelmisega, näib kajastavat surnute austamist. Seda tõendavad ok-d kalmetes või nende läheduses, samuti ok-dele toidu viimine hingedeajal. Kahjuks on sedaliiki ohvritest aga ok-de puhul vähe andmeid.

Kolmandaks tuleksid siin küsimusse mitmesugused spetsiaalsamad ohverdamisjuhtumid, tingituna mitmesuguseist elujuhtumustest, ettevõttest, õnnetustest, haigustest, hädadest jne. Kuni tänapäevani on rahva seas püsinud usk, et ok-de abil on võimalik kaotada mõningaid haigusid (vrd. arsti-, tohtri-, kärna- jne. kivid). Tervistamine toimub kas kivi lohku kogunenud veega pestes, haige kehaosaga kivi puudutades (vajutades) või haige kehaosaga kokkupuutes olnud aineid (asju) kivile viies. Vahel on arstimina kasutatud ok. küljest võetud tükikesi ja puru (Lääne-Nigula). Vanema käsituse järgi on pidanud iga tervistamistoimingu puhul midagi ohvriks viima, ainult siis võidud abi loota. Kuid uuemaist niisugustest kommetest nähtub, et ok. on ainult selleks traditsiooniliseks kohaks, kuhu haigus üle kantakse; ohvriande õieti polegi, on ainult ülekandevahendid (sool, pesuvesi, riideräbalad jne.), millega enne haiget kehaosa vajutatakse või pestakse ja mis siis ok-le viiakse. Samuti ei tuleks lugeda ohvrianniks ok-del leiduvaid pudelitükke; neid koguneb sinna niiviisi, et pudelitega viiakse kivile pesuvett ja visatakse veega täidetud pudel vastu kivi puruks. Maagiline ülekanne on rahvameditsiinis ja üldse nõiduses tuntumaid võtteid⁸⁸). Eriti loodetakse ok-lt abi niisuguste haiguste puhul, mis arvatakse olevat maast saadud (maa-alused, visked, salakoi), edasi muudegi nahahaiguste (kasvajad, soolatüükad = suletüid, paised, koeranaelad jne.) puhul;

---

⁸⁸) Tüüpiline ülekandekivi on Juuru „Kilgikivi“, millele kanti kotikestes kilke ega üldse mitte ohvriande. „Usk oli juba vanal ajal see, et kui 9 kilki tagurpidi kotti sai pandud, kott „kolme saksa“ nurga kivile viidud, siis pidivad tuast ja kambrist ära kaduma.“ — ERA, EKS, 37, 31 (7) < Juuru (1906).

harvemini ravitakse ok-l hambavalu, kõhuvalu ⁸⁹⁾, jalgade, silmade jm. haigusi.

On mitmeid huvitavaid ohverdamisjuhtumeid, millest senises materjalis leidub ainult üksikuid teateid. — Põltsamaa khk-s Mõrtsi küla all rabas asetseva ok. juures olevat ohverdatud vaenlaste ja riisujate maale tulles ⁹⁰⁾. — Kullamaal Kuijõe kaldal leiduval ok-l ohverdatud enne sõttaminekut ⁹¹⁾. — Jämaja Sääre kl. ok-l ohverdatud eriti siis, kui vaenlasest oli võitu saadud ⁹²⁾. — Rapla Raiküla ok-l aga ohverdatud muistsete rahvakogunemiste puhul ⁹³⁾.

Vähe on teada ok-de osast armastusmaagiast. Ainult Lääne-Nigulast on sealse „Poola kuninga ristikivi“ kohta olemas siiakuuluv kirjeldus ⁹⁴⁾:

„Rootsihumba saunanaine jutustab, et neljapäeva õhtuti vihelnud tüdrukud, kel pole veel kosilasi käinud, kaksiti kivil istudes omi suguosi kadakast vihaga. Usutud, et sarnane vihtlemine neiu poisile armsaks võib teha. Viht, millega viheldud, jäetud kivi juure maha ühes hõberahaga. Paljud tüdrukud olla niiviisi tanu alla saanud. Sarnaseid vihtlemisi toimetatud veel umbes 30 a. tagasi.“

Arvata võib, et siin pole siiski tegemist üksikjuhtumiga, vaid niisugust nõidust on tõenäoliselt esinenud mujalgi ⁹⁵⁾. Ühe Kullamaa hiiekivi kohta leidub märkus: „Seal kibi ots olid nõiamoorid vihtlend ja võid teind“ ⁹⁶⁾, kuid vihtlemise otstarvet pole nimetatud. Tähtsusest sellega ühendatav peaks olema ka naiste tantsimine ümber ok., millest oli juttu eespool.

Et Lääne-Nigula kivil on vihtlemine toimunud kaksiti kivil istudes, siis järgneb sellest, et on peetud tähtsaks kivi ja vihtleja allkeha võimalikult lähedast kokkupuudet. Kivilt on nähtavasti loodetud abi enda tugevdamiseks suguelu alal. — Siin sobib meenutada, et on üks liik ok-e, mis teistes maades on viidud ühendusse seksuaalkultusega, eriti just sigivusmaagiaga. Need on niisugused kivid, millel mõni külg on seevõrra kallak, et

---

⁸⁹⁾ Petseri lähedal on kuulus Kitokivi, millel käiakse arstimas „kõhuvalu“.

⁹⁰⁾ J. Jung, m. t. II, 202.

⁹¹⁾ E 52564.

⁹²⁾ ERA II 232, 623 (16).

⁹³⁾ ERA II 6, 459 (4).

⁹⁴⁾ Vrd. AK, A. Veitman, 48/9.

⁹⁵⁾ Meeksi Jaanikivi kohta leidub teade: „... noored neiukesed on agarasti kivil istumise ga ametis, et siis varsti mehele saab“. Võru Teataja 1930, nr. 75.

⁹⁶⁾ ERA II 16, 407 (5).

sealt saab võimalikuks allaliuglemine, liulaskmine. Kõige viimati on kultuslikku liulaskmist esinenud Prantsusmaal. Noored tüdrukud on seal kividelt palja istmikuga alla liuelnud, et samal aastal mehele saada, ja noored abielunaised, et lapsi saada. Liukive on teada ka Šveitsist ja Põhja-Saksamaalt, kuid seal liuglevad ainult lapsed ja liuglemisele ei anta mingisugust maagilist tähendust. Et liukividel esineb ümmargusi, inimeste poolt tehtud ohvrilohke ja et vahel liuglemisteed on väga siledad ja lihvitud, siis on uurijad jõudnud otsusele, et kividel liuglemine kui kultuslik toiming on väga vana nähtus ja ulatub tagasi kaugesse esiajaloolisse aega ⁹⁷).

Eestist on üht liukivi üksikasjaliselt kirjeldanud mag. E. Laid ⁹⁸). See leidub Hanilas Massu vallas ja selle rahvapäraseks nimetuseks on (Laiu järgi) L i u k i b i ehk L ä ä t s i k i b i. Kivi on NW—SO suunas 3,6 m pikk ja teistpidi 3,5 m lai, kõrgemast otsast 1,1 m kõrge, lameda, kallaku küljega NO suunas. Kivi pealispinnas on 7 ümmargust ohvrilohku, loomulikke lõhesid, 3 ovaalset süvendit ja 3 nende juurest algavat liuglemisjälge (valkjad jutid). Kivile on veel hilja aegu ohvriande viidud. Kuid allaliuglemist harrastavad ainult lapsed niisama ajaviiteks ega anta sellele mingisugust maagilist tähendust. Arvestades aga samal kivil leiduvaid kunstlikke ohvrilohke, asustuse vanust ümbruskonnas jne., arvab Laid selle ok. võivat dateerida esiajaloolisse aega ⁹⁹).

E. Laiu huvitavat ja võrdlemisi üksikasjalist kirjeldust- arutlust on võimalik täiendada kõigepealt sellest küljest, et see liukivi pole Eestis siiski ainuke selline, vaid peale selle leidub teateid veel vähemalt kahest liukivist. Üks on Simuna khk-s Salla külas Pärtijaagu tl. põllul (Emumäel). Kivil on üks külg kallak, rahvapärane nimetus „liukivi“. Lapsed laskvat sellel „istuli liugu“. Kivi harjal on kuni 16 ümmargust ohvrilohku ¹⁰⁰). Teine olnud Kuusalus Irvli külas Hiie tl. maal, vist „hiiekiviks“ nimetatud ¹⁰¹). See olnud suur kivi (kunstl. ohvrilohkudega?), nähtavasti kallaku küljega, sest poisikesed lasknud sellel „tihti-pääle tagumikul liugu alla“. Kivi olevat lõhutud ¹⁰²). Peale nende on teada veel muidki kallaku pinnaga ok-e, millest mõni —

97) Vrd. L. Rütimeyer, m. t., lk. 180—186; HDA III 864 jj.

98) E. Laid, Zwei glaubenskundliche Bodenaltertümer. Öpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1936 (Tartu, 1938), lk. 85 jj.

99) E. Laid, m. t., lk. 89.

100) Vt. AK, A. Soom (1924), lk. 43.

101) Vrd. V. Paaveli kiri AK-le 1936.

102) AK, O. Parmas (1925), 58.

kindel see muidugi pole — võiks ehk osutada liukiviks. Esi-
algu on kindel vähemalt see, et ok-del liulaskmine on Eestis laie-
malt tuntud traditsioon ega piirdu ainult Hanila Massu kiviga.

Sisulisest küljest tuleks arvesse võtta veel seda, et kui ok-del
liulaskmine peaks kuuluma vanemasse aega, siis pole kuidagi
tõenäoline, et see oleks juba algusest peale võinud olla laste
lõbustuseks, ilma mingisuguse usulise tähenduseta. Sellele kõne-
leksid vastu järgmised asjaolud: 1) ok-e on veel üsna hiljuti see-
võrra aus peetud, et on keelatud lapsi nende otsa ronida¹⁰³);
isegi ohverdajad pole igakord julgenud kivile juurde minna, vaid
on ohvriannid visanud eemalt ja eemaldunud siis tagasi vaata-
mata; vahel on kivile lähenedes müts maha võetud jne.; 2) usk,
et liulaskmisest (näit. vastlapäeval) on maagiliselt kuidagi ole-
nev põllu viljakus (linakasv), on rahva seas paiguti püsinud kuni
tänapäevani; 3) et ok-delt on loodetud õnne ja edu põllule, kar-
jale ja armusuhetelegi, seda on märgitud juba eespool. Nii tuleks
arvata, et ka ok-del liulaskmine on algselt pidanud olema kultus-
liku tähendusega; arvatavasti on sel teel loodetud kividelt oman-
dada regenerereerivat elujõudu. Et liukividel leidub kunstlikult
süvendatud ohvri lohke, siis on liuglemise usutatavat järelmõju
nähtavasti püütud tugevdada ohvriandidega. — Muidugi tuleks
selle huvitava küsimuse selgitamist jätkata, kõigepealt uusi
materjale kogudes.

Ok-de kultusliku kasutamisenä tuleks veel nimetada t u l e -
t e g e m i s t. Õige mitme ok. kohta on teateid, et nende pealispind
olevat põlenud, põletamise tõttu murenenud jne. See on
võinud johtuda kõigepealt ohvriandide põletamisest kivil; et
ande on kivil põletatud, sellest on mälestusteateid säilinud ka
rahvatraditsioonis. Kuid mõnel suuremal ok-l — kindlaid tea-
teid on kolme kohta (1 Lääne-Nigulas, 1 Hanilas, 1 Puhjas) —
on traditsiooniliselt põletatud ka j a a n i t u l d. Jaanipäevaga
on teatavasti ühte sulanud suvise pööripäeva kombestik. Jaani-
tulel on vanasti olnud kultuslikku tähendust; sinna on visatud
ohvriande põllu ja karja õnne pärast¹⁰⁴).

11.

Teatavasti moodustavad ok-d arvuliselt ainult õige väikese
protsendi meie kodumaa suuremate kivide üldarvust. Sellest
järgneb loomulik küsimus: mispärast on mõnda kivi hakatud eri-

¹⁰³) ERA II 195, 266 (1).

¹⁰⁴) M. J. Eisen, Esivanemate ohverdämised, lk. 117—119. —
O. L o o r i t s, Mulgimaa ohvrikohad, lk. 298.

liselt austama, teist aga mitte? Mis on olnud selle põhjuseks? Ja mispärast üldse austatakse kive?

M. J. Eisen tõstab oma ok-de ülevaates sama küsimuse ja vastab: „Vist on selleks mingisugune fetishi sarnane asjaolu kaasa mõjunud. Oli kivil midagi isearaliku juhtunud, algas talle ohverdamine“¹⁰⁵). Veel arvab Eisen, et mõnikord on ohver võinud olla määratud kivi all asuvale haldjale või surnutele¹⁰⁶). — O. Loorits arvab, et „heahtlikud ja abivalmid kivi- ja maa-alused vaimud, need ei asu ometi mitte iga kivi all ega igas kohas maa all, vaid ikka nimelt seal pühas kohas, kuhu on kunagi maetud meie omiesivanemaid... ja kust siis ohvritega on ammutatud endalegi endispõlvede hingejõudu eluvõitluseks“¹⁰⁷).

On usutav, et mõni kivi on saanud kuulsaks mingisuguse ebatavalise juhtumuse tõttu ja teda on hakatud ohvritega lepitema. Samuti on kahtlemata õige, et kividele, eeskätt neile, mis asetsesid matmispaikades või nende lähedal, võidi viia mälestusohvrit surnutele mõeldes. Kuid ainult neist põhjendustest ei näi piisavat kõigi ok-de seletamiseks.

Nende ridade kirjutajale tundub kõige tõelähedasem väita, et paljud kivid on muutunud ohvikivideks mitte mõnel „isearalikul“ põhjusel, vaid lihtsalt tingituna kivi asukohasst ja kujust. Juba ok-de rahvapäraseid nimesid ja asukohti käsitledes on selgunud, et kõige iseloomulikumaks ohvikivide esinemispaigaks on olnud hiied ja muud pühad paigad; edasi leidub ok-e veekogude läheduses, teede ristlemiskohal, kalmistute ja linnuste lähedal, ka teede ääres ning elamute lähedal. Kui ilusat metsasalka hakati austama hiiena, siis muutus hiiekiviks metsas või selle läheduses asetsev kivi. Kivi oli kui loomulik ohvrialtar, sobiv koht ohvriandide paigutamiseks. Samuti muutus ohvikiviks mõni kivi kalmistu juures, linnuse juures jne. Kivi väliskuju pandi muidugi tähele. Lai ja lame kivi leiti otstarbekohasemaks kui teravaseljaline või püramiidikujuline. Kui kivis oli olemas loomulik nõgu või lohk, kuhu korjus vihmavett, hakati seda kasutama arstimiseks. Lohke süvendati kividesse ka kunstlikult. Mõned kivides leiduvad loomulikud süvendid meenutasid inimeste ja loomade jälgi ning äratasid tähelepanu. Miks mitte Kalevi jälgedest endale üle kanda kalevlikku elujõudu, vahvust ja tugevust? Mõni kivi meenutas kivistunud

105) M. J. Eisen, Esivanemate ohverdamised, lk. 85.

106) Sealsamas, lk. 86—87.

107) O. Loorits, Mulgimaa ohvikohad, lk. 290.

inimest või looma; järelikult pidi temas peituma ka kivistunud jõude, mida ehk loodeti endale üle kanda kokkupuute teel ja ohvriandidega meelitades.

Võiks midugi arvata, et kivide all on usutud asuvat kivi-haldjaid, kelle poole on pöördutud kivil oludele. Kuid kahjuks ei tea eesti rahvausk kivi-haldjaist peaaegu midagi. Pigem näib kivile viidav ohver olevat ühenduses maa ja selle viljastavate ning sigitavate jõudude austamisega. Maast saavad toitu taimed ja loomad, maast oleneb inimestegi elu. Maasse on varutud haruldaset palju loovat energiat. Eesti ok-d on valdavas enamuses maa sees istuvad, kinniskivid. Kividesse on rahvapärase käsituse järgi nagu koondunud, kontsentreerunud maa viljastavat ja elustavat „väge“ ja jõudu¹⁰⁸⁾, mida ohverdajad on püüdnud kas endale heatahtlikuks muuta või otseselt endale üle kanda. Maa poole pöördumist näitavad ka ohverdamine puhul lausunud palvesõnad ja ütlused. Karksis on jaanilaupäeva õhtul, kui jaanituld tehti, ohvrikivile sööke viidud ja öeldud: „Maa ema, sa andsid mulle, nüüd toon ma sulle, võta vastu, mis ma su käest saanud olen!“¹⁰⁹⁾. Maad on rahvad ikka kujutelnud feminiinsena, taevast aga maskuliinsena¹¹⁰⁾. Seepärast polegi kurioosne, et naised on käinud kivil armastust ja sigivust nõutamas. Sel on põhjaks muistsed usulised arusaamad. Pangem tähele sedagi, et maast (resp. maa-alustelt) saadud haigusi on käidud ohutamas ok-del. Kivi oli siis kohaks, kus võidi pöörduda maa või maa-aluste vaimude poole.

Aga mõni kivi on võinud ok-ks saada siiski ka päris juhuslikult, olenevalt mõnest juhtumisi antud annist, nagu sellest pakuvad tõendeid rahva mälestustead¹¹¹⁾. „Vanad inimesed keelavad sellepärast praegugi veel ja nimelt heina-ajal, mil ikka rohu peal rooga võetakse, leiba ehk muud söögipoolist töötates kivi peale panna“¹¹²⁾. Kes oli kivile midagi töötades andnud (näit. jooki jne.), see oli sellest peale kiviga nagu lepinguvahekorras ja pidi talle ohverdama korduvalt.

Mõnda ok. on võidud austada ka fetiši tähenduses. Kuid ainult üks niisugune kirjeldus on nende ridade kirjutajale silma

---

108) Vrd. HDA VIII 380.

109) ERA, H, Kase 97 < Karksi — L. Kase (1868). Sama tekst on trükitud: O. Loooris, Mulgimaa ohvrikohad, lk. 279—280.

110) HDA II 895.

111) Vrd. O. Loooris, Mulgimaa ohvrikohad, lk. 275, tekst 64. Vt. lisaks H, R 5, 114/5 < Otepää (1888).

112) H II 23, 131/2 < Karksi (1889).

puutunud ja see pärineb Lääne-Nigulast. Samast ok-st („Poola kuninga ristikivist“) on kõnet olnud juba eespool.

„Ennem olnud nimetatud kivi Poola kuninga haul, kuid umbes 50 a. tagasi on üks lollakas vallavaene Hindrek Koomann kivi 45 m. eemal oleva Rootsihumba sauna ette veeretanud (K. elanud nimetatud saunas). Rahva pealekäimisel on kivi praegusse kohta — umb. 25 m. kaugusel 30° all nimetatud saunast — Kapra Hansu karjamaale tagasi toodud. Oma elamu ukse taha veeretanud Koomann kivi ta maagilise jõu pärast, sest ta uskunud, et see rikkust aitavat saavutada“¹¹³).

Kivide austamist on arvatavasti põhjustanud veel asjaolu, et suuremad kivid kui loodusesemed on haruldaselt püsiva ja muutumatu iseloomuga (võrreldes näit. puudega). Niisugune kivi, mis on mitu m pikuti ja laiuti ja istub sügavasti maas, oli vanasti, kui lõhkeaineid ei tuntud, purustamatu ja teda ei saadud üldse kohalt eemaldada, ta näis otsekui igavene. Üsna loomulik siis, et üksikuid suuri kinniskive kasutati piiride märkimiseks, piirikivideks, et neid tähistati kaartidele jne. Suurte kivide (ka piirikivide) juures on peetud rahvakoosolekuid (näit. Raikülas), jagatud ühismaid (teade Pilistverest), viidud täide karistusi (teateid Audrust ja Muhust) jne., kuigi Eestist on selle kohta seni vähe andmeid kogutud. Ka sedalaadne kivide „austamine“ on võinud olla usutavaks eelastmeks mõne ok. tekkimisele.

12.

Olen püüdnud esitada ja osalt ka seletada küsimusi, mis ohvrikivide puhul võivad kerkida. Kuid paljudel juhtudel on olemasolev aineistik osutunud puudulikuks ning vajab täiendamist.

Juba seniste andmete põhjal on Eestis teada 340 ohvrikivi ja on tõenäoline, et uute avastuste tõttu võiks nende arv veelgi kasvada. Sellest nähtub, et ohvrikivid kui muististe rühm on võrdlemisi arvukas. Kivide austamises näib olevat tegemist ka väga vana, võib-olla kuni meie ajaarvamise alguseni tagasiulatava traditsiooniga¹¹⁴), mis aga väga visalt on paiguti püsinud kuni tänapäevani. Ohvrikive ei kuulu mitte ainult hiitesse ja muudesse pühapaikadesse, vaid ka linnuste kui sõjaliste muististe juurde. Ohvrikividel pole toimetatud mitte ainult ohverdamisi,

¹¹³) AK, A. Veitmann 1927, lk. 48.

¹¹⁴) Vrd. Eesti kinnismuistised, lk. 14 (A. M. Tallgren); Eesti ajalugu I, lk. 241 (E. Laid).

vaid nendega on seoses muidki kombeid ja traditsioone, ms. rahva õiguskombeidki (rahvakoosolekuid, kohtumõistmisi jne.). See-pärast tuleks ohvrikivide uurimist jätkata, kõigepealt uut materjali kogudes. Seni on see muististe liik osutunud võrdlemisi kõrvalejäetuks.

Üksikute ohvrikivide topograafilisel kirjeldamisel tuleks soovida senisest üksikasjalisemaid tähelepanekuid, eriti mis puutub kunstlike lohkude ja märkidega ohvrikividesse. Lohkudest oleks peale mõõtmisandmete vaja ka jooniseid ja läbilõikeid. Seniste, sageli ainult piltlike kirjelduste põhjal puudub võimalus lohkude tüpologiseerimiseks. Tuleks veel kirjeldada lohkude paiknemist kivi pinnal ja nende asetust ilmakaarte suhtes. Kividest on vaja teha ka fotosid.

Ohvrikividesse puutuvale rahvatraditsioonile tuleb anda suuremat tähtsust. Kõik rahvapärased teated, nagu kivide nimetused, seletused, kividega liituvad muistendid jne., tuleksid jäädvustada võimalikult täpselt. Andmeid ja seletusi tuleb küsitella vanemait kohalike elanikelt. Kust ja kellelt andmed saadud, seegi olgu märgitud. — Tarvilik on teha üksikasjalisi kirjapanekuid ka ohverdamiskommetest ja muulaadilisest ohvrikivide kasutamisest, märkida rahva seletusi ohverdamispõhjustest, ohvrisaajaist jne.

Ohvrikivide vahekord mitmesuguste muude muististega (hiied, ohvriallikad, kalmed, linnused jne.) peaks saama senisest selgemaks. Kivide kirjeldamisel tuleks seda momenti silmas pidada.

Ohvrikive, s. t. nende lähemat ümbrust oleks vaja uurida ka arheoloogilise kaevamise abil. Seda tööd ei tuleks jätta ainult rahaaguotsijate ja „kullakaevajate“ eesõiguseks. Kaevamiste tulemustest võiks loota konkreetseid pidepunkte ka ohvrikommete dateerimiseks. Tuleb nimelt arvestada, et rahva mälestusteated on osalt fantaseeritud ja seetõttu üksikasjades ebakindlad.

Ohvrikivide uurimine aitaks täiendada meie teadmisi esivanemate usundist ja kommetest. Seega saaksime üldse teadlikumaks selle muististe rühma osatähtsusest vanade eestlaste elus. Seni on ohvrikive peetud ajalt ebamääraseiks, usundilise iseloomuga kinnismuististeks, millele pole suuremat tähelepanu kinkinud ei arheoloogid ega folkloristid. Vähe on neid puudutatud ka kõnes või kirjas (võrreldes näit. linnustega, kalmetega jne.). Osalt võib-olla just sellest tingitud teadmatuse tõttu neid sageli lõhutakse ja hävitatakse. Ometi, nagu on püütud käesolevas töös näidata, pole see muististe liik sugugi nii väikese tähtsusega.

Kui on juurde kogutud uut, usaldatavat täiendusmaterjali, tuleksid eesti ohvrikiivide kirjeldused välja anda iseseisva teosena.

Meie rahva varasema ajaloo, meie vana usundi ja kommete valgustamiseks pole allikaid sugugi külluses. Seepärast — pangem selleks kividki kõnelema!

(Lõpp.)

R. Viidalepp.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Juhan Sütiste: Valgus ja varjud. Luuletused. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1939. 70 lk. Kaas E. Kollomilt. Hind 2 kr.

Sütiste ekspansiivne, ruttu muljeile reageeriv vaim on aastate jooksul tootnud juba õige pika rea värsikogusid, mille väärtus on olnud aga sama vahelduv nagu teemadki. Tavaliselt ta pilk on olnud suunatud väljapoole, ning nähtuste mitmekesisusest tal on õnnestunud edasi anda mõndagi värske, individuaalse uudsusega. Erilisemalt süveneda ta on läbenud vaid harva, kuigi ta mõnigi kord on tunginud läbi pealispinna. Impressionistlik kergus, teatav ideoloogiline paatos kippusid ta sulge üldiselt liigagi tiivustama, venitades ta luuletused sageli pikemaks kui vaja ja kahjustades ta väljenduse täpsust; kuid meelte lahtisus, soojus nähtu puhul, hoiaku avameelsus mõjusid teinekord õigei kaasakiskukvalt.

Sellele laadile vastav on olnud ka Sütiste vorm. Nagu teada, ei hooli ta viimistlusest, ei armasta täisriimi, kaldub meeleldi kindlast stroofovormist välja vabamasse, muutlikuma mõõduga värsi, mis kergesti kohaneb rahutule, vahel rabelevalegi meeleolule, ajuti isegi hajudes vormituseks. Ta on väljendanud põlgust näiteks sonetivormi vastu — ms. ühes sonetis, mis vormilt oli kõike muud kui täiuslik —, mõistmata selles peituvaid rohkeid kujuandmisvõimalusi ja ilmsesti nähes selles eelkõige kivilinenud, konventsionaalset skeemi ning ahvatlust tühjale virtuoositsemisele. Tema temperamendi vaatekohalt on see arusaadav: tal ei jätku kannatlikkust ega teadlikku enesedistsipliini sisu koondamiseks nii kitsastesse raamidesse, olgugi et ta inspireeritud hetkil oskab improviseerida lühikesi, tabavaid väljendeid. Traditsiooniline vorm niisugusena näib teda tülitavat. Ta kipub sellest mööda või välja, eelistades senikäimata teid, tahab võimalust venitada, kus see talle meeldib, lühendada, kui selleks tuleb tuju. Ta tõrgub endale kuhugi teed kinni panemast. Selles mõttes ta on romantik, ettenägematute impulsside mees. Ta värside väärtuski tõuseb ja vajub ühes luuletuju lainega, sest eneskriitika kontroll pole mitte väga kindel.

Olime harjunud enamvähem igal sügisel nägema Sütistelt uut värsivihku ja vahel koguni kaht. Käesoleval korral on lugu teine: kaks aastat on sellest möödunud, kui talt viimati saime luuletuskogu, ja ta praegune uudisteos pole mahult kuigi suur. See osutab ehk kriitilisemat suhtumist endasse. Tundub, et „Valgus ja varjud“ moodustab vaid valiku kahe aasta lüürilisest toodangust, kusjuures on tekkinud mulje, et see toodang on olnud harilikust väiksem. Tuleb konstateerida, et tulemustele see tagasihoidlikkus on olnud kasuks. Selle kogu võib läbi lugeda naudinguga.

Ei saa öelda, et Sütiste laad oleks põhjalt muutunud. Vastuvõtlikkus välisilma muljeile, olgu maal või linnas või merel või õhus, tahtmine öelda aja sündmuste kohta oma sõna, kiirelt maha reageerida oma

tunded on kõik endised. Nagu ennegi autor rõõmustab, kurvastab, vihas-
tab ruttu. On endist paatost. Kuid juurde on tulnud suurem küpsus, pide-
vam tihedus, ning ühtlasi on jälle märgata midagi Sütiste varasemate luu-
letuste paremiku lennukast intensiivsusest, kuigi see enam pole nii noo-
ruslikult ülekeev. Autor on ilmsesti haudunud, teinud arveid endaga
(ühtlasi ka väga kirglikult teistega), endas kahelnud ja enese uuesti kätte
leidnud. Kirjanduse armastajal pole põhjust seda arengut laita.

Õige mõjuvad on üsna mitmed neist luuletustest, kus autor vaatab
üle oma isikliku elu katastroofilisele maailmaolukorrale või saab sellest
tõuget ajaloo sümboolsete kujude või sündmuste vaatluseks. Sellel alal
on tal seekord endisest vähem retoorikat, kuid seda rohkem selget inimi-
sust ja teravalt haaravat nägemisvõimet. Põlgust, vastumeelsust, kibes-
tust mandunud inimkonna puhul võrdkujustab üllatava vahedusega luu-
letus „Esiküljed“, kus moodsa suurlinna vägevuse taustal ilmutuvate
gaasimaskide kärssinalikkus ja kummipäisus osutub kaasaegse kultuuri
jubestavaks sümboliks. Samalaadseid tundeid väljendab samataolise rel-
jeefsusega „Teraslinnud“ — laul ida ja länt, lõunat ja põhja ühendavate,
inimvaimu triumfi laulvatc metalltiivukite ülevusest, mida jälgival hõis-
kajal äkki otseku ni näkku löövad „alla sihtivad kuulipritside torud“. Siin
on Sütistel õnnestunud suure sugestiivsusega luuletada meie aja mõrvav,
ebaluuleline tehnika, teha terasaparaatidest tundeid, kruvidest kirge —
kirge, millel on vihane apokalüptiline noot.

Hetke sünet suurust oskab ta mujalgi tabada siira väärikusega.
„Pidagem vastu!“ on üleskutse, mida kõlbab meeles pidada nii sisult kui
mõjuvusest. Just nõnda — kas või katakombides „usume elava tõe üles-
tõusmise sisse“! Aja hädadest on siin Sütistele kasvanud tiivad.

Kuid ka puhtisikliku elu käsitluses tundub autor seekord intiiimsem,
süvenavam kui nii mõnigi kord varem. Ei ole enam tunda mingit poosi,
tunnete väljendus on saanud tõelise lüürilise jume. Äraeksinud penist,
kelle „külm-karvane nina“ arglikult haistab ta kätt, saab jõuluõöl ringi-
eksleva luuletaja nukruse veenev võrdkuju. Sõpradeta mööda viletsaid
aguleid uitleva, meeleheitele lähedase autori norg, kellele katustelt nõr-
guva vee „armetult unine sorin“ kostab „nagu kerjuse värss“, on ilmsesti
teesklematu. Kaasahaarav on ta fantaasia lenduminek „külmuva ruudu
ees“, millele tekib „sügvaid laasi, / ürgväete ja tumedaid maid“ — ime-
line maailm, millest virgudes ta korruga on „nii vana / ja okkaisse kas-
vand kui siil“. Ning jääd uskuma poeedi impulssi, kes vaadates õhtuse
akna hõõgust otsustab end „mälestusvaremete logust“ vabastades olla
„valvel / oma südame siiruse eest“.

Ei saa kahelda Sütiste siiruses ka siis, kui ta „Hõõglambi valgusel“
loendab kõik, mis teised temas leidnud küsitavat, maaliões end „herne-
hirmutiseks“, vastikuks „kui laip — välja uhutud jõest“, ebardiks, kelles
on koos „salakavalus, julmus, ahnus ja rumalus“, millele veel lisanduvad
„äraandmine, valskus ning argus“. „Olgu kodumaa muld mulle kerge!“
õhkab ta, manades selle „nõidade öö“ puhul esile kõik „kaunikeelsed / hel-
las ning õrnas / ekstaasis vabisevad poeedid, / õilsad raamatukrahvid, /
koeraklubide hardad leedid, / ja kõik, kes kõrgemale arenenud ahvist“ —
õhkab ja kihistab naerda „oma lahtise haua ees“. Tal on õigust seda teha,
sest esialgu tal surma pole karta. Ta värsikondid, ta vaimuturi on jälle
kasvanud tugevaks. Küllap krahvid ja koeraklubilased mõistavad ja
võtavad sellest peomeeleolust osa. Selle üle pahandada peaks olema raske.

Ei, Sütiste on selle raamatu põhjal otsustades virgunud ellu — on
isegi elusam kui juba üsna mitmel aastal, ega kavatse vist mõned talle
surmvaenulikudki elemendid seda salata. Ta on oma elusust enne sageli
ise proklameerinud, kuid mitte igakord täie mõjuga. Seekord aga ei saa
teda parimagi tahtega surnuks matta — ta lihtsalt ei lase. Kui ta ei ole
nukker või apokalüptiliselt sünge, võib ta kergesti olla „jälle tormakas,

meeleline ja tugev, / tundes eneses edasitõttlevat last". See ei ole meeleolu, milles keegi laseks enese hauda lükata.

Autori tähelepanu teravuse ja vabalt voolava, hooletult tabava stiili üks parimaid näiteid selles vihus on „Näod“ — rida elulisi, lennult kirjeldatud tüübipilte, mis sundimatult liituvad reljeefseks tervikuks. Selles on midagi hoogsalt tormavat, ning ühtaegu ka Sütiste vana värsket trotsi, millega ta algul nii meeldivalt üllatas.

Käesolevas värsivihus on ka tühjemaid ridu, kahvatumaid pilte, lohisevamaid värsse, vähem mõjuvaid meeleolusid, kuid mitte küllaldaselt, et üldmuljet väga tunduvalt kahjustada. Kunagi Sütiste üle avalikkuse ees kõneldes avaldasin lootust, et teravam seisukohavõtt ta liiga kergekäelise loomingu puhul ehk pahandab teda nii, et ta vihaga hakkab jälle hästi luuletama. Oleks liialdus öelda, et praeguse tõesti sümpaatse kogu inspireerijaks on esmajoones olnud sellelaadne viha — ei, selles on hoopis vähem egotsentrilist suhtumist osutavaid tundeid —, kuid pahameel arvustajate üle on etendanud oma osa. Tulemused on head — muide, parajal ajal, sest uus põlv tungib vägisi Parnassile ega mõtlegi sealt lahkuda. Kuid oma väljapaistev koht kuulub seal ka Sütistele. Nii nagu ta on, ei saa teda teisega asendada. Tal on oma täiesti individuaalne ilme. Kuigi ta kaugeltki igakord ei saavuta maksimaalset tihedust või sügavust, on tal öelda mõndagi, mida teistel pole. Nii väga romantik, piiritude impulsid inimese kui ta ongi, on tal vahel siiski kadestamisväärset kontakti värskete reaalsusega ja ta oskab seda kujutada ruttu, kergelt, vahedalt ning — nüüd möönan seda rõhukalt — kaugeltki mitte alati pinnaliselt. Ta näeb inimesi, ta näeb laiu perspektiive ja loodus tungib talle sügavale pooridest sisse. Mõned tema luuletused on päris meistritööd, ja raamat tervikuna toob puhangu väga karastavat inimsuse tuult, mis tükib laiali kiskuma kõige hoolikamalt kinninööbitud esteedihõlmad. *Si sic omnia!*

Ants Oras.

Richard Roht: Kuldsed päevad. Romaan. K.-ü. „Kultuurkoondis“, Tallinn, 1939. 307 lk. Hind 4 kr. 40 s.

Aeg-ajalt heidab Roht oma suure produktiivsuse juures kõrvale tavalise korrapärase kompositsiooniga jutustamislaadi ja kirjutab midagi intiimsemat, looduslüüriilisemat, enam nagu eralõbuks. „Üksinduse meeleolud“, „Hümnid Paanile“, „Kurgsoo“ olid niisugused loominguilise vabaduse ja eneseületamise verstaapostid; nüüd on talt jälle uus teos selles laadis: „Kuldsed päevad“. Ja nagu varasemal puhkudel, nii nüüdki ta saavutab selles kaunikesti ilusaid kooskõlasid. Vana erakulduvustega, romantiline metsade ja soode lüürik on jälle häälestatud. Ta armastus kõige primitiivse ja loodusliku vastu näib aastatega olevat isegi süvenenud; ühtlasi on kasvanud ta vaen kõige võltsilt situeritud „moodsa“ vastu, mille sissetung rüvetab temale kuuluva neitsiliku ürglooduse puhust ja puutumast.

„Kuldsed päevad“ öeldakse olevat romaan. Kuid see on vist eksitus, või siis ei ole enam mingisuguseid piire selle proosavormi ambitsioonidele. Mis see teos õieti on? Suvituspäevik. Tugevasti üelüüristatud meeleoludepäevik. Üks nn. sündmusteta suvi — kõige rohkem! Või siis säärane armastusromaan, milles on ainult üks peategelane, kuna partneriks on terve loodus, või koguni kosmos ise (päike, taevas, mets, järv), mis oma petmatus truuduses ei võimalda mingisuguseid intriige ega põhjusta mingisuguseid konflikte. Üksainus sulav „mõtteteta“ õnneseisund läbi kogu teose, väikeste armukadeduspuhangutega vaid sissetungivate „tegeliku elu“ profanatsioonide vastu! Romaaniks on teos liiga staatiline ja ilma arenguta.

See, et Roht eelistab primitiivset ja põlgab tsivilisatsiooni, kui see alpusena ja kohatult esile tikub, näit. suvitajatetrallis, külapiigade pak-sult võõbatud kulumudes, lehmakarjuse trikootatud amelemises jne., lae-nab teosele siiski teatava opositsionaarse pinge, ja võimaldab anda rea ilusaid pilte maarahva ja suvitajate elust, sekka vastukaaluks ka sääraseid vaikseid ja rahulikke pilte, mille tegelased looduse elu ei häiri. Aga need on ikkagi vaid valitsevasse lüürilisse põhitausta nagu juhuslikult, kuigi kaunis ohtrasti monteeritud õnnestunud, kuid sidemetud üksikpildid.

Rohu seekordne teos on täie õigusega lugu ühest sündmusteta suvest, seda enam, et autor — selle peategelane — tõeliselt otse pageb sündmuse, üldse kõike, mis teda eksitada võib. Pool teosest toimub seda-võrd hardas üksildase looduse nautimises ja vaatlemises, et vaatluse või-malikukssaamiseks autor loodust tihti peab personifitseerima. Puud temal mõtlevad, teed kulgevad, linnud luuletavad, järved unelevad, ojad kõnelevad. See peab tähistama ka autori ja looduse vastastikust lähedust. Kuid kõige meeleolusiiruse juures, võltsimatu tunde olemasolu ja läbi-tuntavusegi juures paneb lugejat ühtepuhku imestama, kui vaene vahen-ditelt on Rohu seesuguse looduslüürika väljendamistehnika. Kas ka selle vormikõnet on mõjutanud vaen kõige kultiveeritu vastu ja iha lihtsuse poole; või on stiilis kajastamist leidnud hunnitute suvepäevade korduvalt toonitatud laisaks-tegev mõju: mitte midagi mõelda, ainult tunda, vaad-delda ja nautida. Igatahes just looduslüürilised osad teoses, välja arva-tud need, kus autor kõneleb vee- ja metsloomadest ja nende eluviisidest, on stiililt kohati peaaegu lastelehelikud oma lihtsuses („Ja haavad — need ei vaiki siin minutikski. Neil on siin niipalju näha ja kuulda, et annab jutustada, annab sosistada ja kihistada, annab vaielda omavahel ja soovisõnu saata pilvedele“, lk. 158, jms.). Õnneks säärase lüürika õndsali-kult suigutav kahin vaheldub värskendavate pisielamustega metsas, nõmmel, jõgedel, järvedel — tekib kord siin, kord seal huvitav kokku-puude mõne kohaliku inimesega, metsavahiga, talunikuga, vana kala-mehega, ja lühike vastastikune teineteise sõbralik kimpimine juhuslikult pillutavate lausetega.

Nii väga kui autor eelistabki üksindust, oleme talle siiski tänuliku-mad, kui ta viib meid mõnda säärasesse kohtamisse. Sest neis kohtamis-tes on selle teose elu ja sool. Roht näitab ennast neis päris hea kujude-skitseerijana. Värskelt, karakteristlikkude joontega on tabatud üks kui teine juhuslik tüüp ja loodud enamvähem laastuline tegevusekeskendus nende ümber. Siin nüüd selgub ka lüürilise tausta tähtsus vaadelda võe-tud kujude üht- või teistpidiseks (kas sõbralikuks või vaenulikuks) val-gustamiseks. Iseäranis oskame Rohul hinnata sõbralikke kontakte, kui ta leiab neid antud looduskeskuse päriselanikkudega, niisuguste välja-paistmatute, pealt sammaldunud lihtinimestega, nagu ta hütiperemees Jüri, vana vilgas metsavaht Kobras, ühe jalaga eluvaeslaps-kingssepp Jaska jt. Nende sammaldunud pealisvildi alt avastab ta üsna priskeid, kujukaid inimesi. Ainult siis Roht vääratab, kui talle tuleb peale ta vana kiuslik tuju üllatada lugejat millegi peenemaga, mis pole moodsa elu labast värvi, vaid on midagi hoopis, hoopis kõrgemat. Seal muutub ta siis kõrgema pakkumise ajal melodramaatiliselt võltsiks. Ses mõttes eba-õnnestunud on tal käesolevas teoses lugu metsas peituvast kummali-sest „faasanitefarmist“ ja jutuajamine selles elutseva daamiga kogu oma piinlikult-sentimentaalses hingeelulises võltsis. Õnneks see motiiv võtab enda alla ainult väikese, ebaolulise osa teosest; pealegi Roht poleks ka Roht, kui ta midagi säärast ei üritaks.

Eluliselt joonistatud kujude pärast, nende vaba, läbiseigi paisatud esinemise pärast, üldse teose pinnimatu kompositsiooni ja läbiiviidud siira, kuigi naiivse meeleolu pärast, mitte vähesel määral ka selle „romantilise kalamehe“ tüübi enese pärast, millele on määratud kehastada autorit

ennast ja kelle kord leplik, kord pahandav suhtumine ümbritsevasse asjusse ja asjaoludesse suvituspäevikut selle rambeist meeleoludest õnneliku käega välja aitab, — tuleb Rohu käesolev teos lugeda kunstiliselt üheks kordalainumaks saavutuseks ta viimase aja loomingus.

E. Raudsepp.

Richard Roht: Talulapsed I. Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1939. 212 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Käesoleva köitega algav Richard Rohu tegelasterohke romaan töötab kujuneda avaraks ning sündmusterikkaks ülevaateks ühe talu elanike saatusest. Rohu kujutamisaad on sedapuhku võrdlemisi realistiik. Kuigi tegelastes ilmneb individualiteeti, pole neid viidud teravasse heroismi või lodevuse äärmustesse, samuti kui olud vaadeldavas talus on kaugel nii idüllilisest õnnest kui ka täiesti hingematvast viletsusest. Murettekitavad on nad küll.

Teoses osutatakse võrdlemisi palju tähelepanu talu majanduslikule käekäigule. Sealjuures ei muutu raamat siiski mitte illustratsiooniks mõnele teesile, mis väidaks talus majanduslike nähtuste paratamatut omaarengut, mida muutma inimesed ei küüni. Talus peituvate majanduslike eelduste ja üldise majandusliku konstellatsiooni kõrval tulevad otsustavain arvesse talus töötavad inimesed, kord kahjulikud, kord kasulikud talule, ja mõned head või halvad juhused. Kuigi juhusete osa talu majandusliku seisundi parandamisel on üsna tunduv (ühe tütre abielu krediidi-usaldusega mehega, vana peremehe ootamatu surm ja talu minek peremeheks sobivama poja kätte, ootamatu pärandus kadunu õelt), ometi ei mõju need just ebatõenäoliselt meie majandusliku korra juures, kus heal või halv juhusel sageli on oma osa etendada. Vana Matli tapmine vahest lükkub ajalisel liiga lähedale Aado Värniku surmale. Isendast mitte halvasti põhjendatud, saabuks see teise õnnetusjuhtumina nagu liiga ruttu talu majanduslikku eksistentsi kindlustama.

Teose kandvast ideest ning seoses sellega kompositsioonist on esimese köite puhul veel vara kindlamini rääkida. Võrdlemisi selgesti tõstub esile talu toitev ning toetav osa talulaste suhtes, isegi nende suhtes, kes nii väga püüavad maalt linna. Selle talu kandva osa on Roht esitanud ilusõnalise pateetikata, samuti kui pole karikeeritud linna ihkavaid talulapsi, kellele väikeses talus ei paista olevatki õiget tegutsemisruumi. (Mõnel puhul ootaks neilt küll natuke enam käte töö külge panemist.) Teiseks mainimisväärseks ideoloogiliseks jooneks on vahest, et Roht laseb tekkida otse intiimsel lähedusel peremehe ning popsirahva vahel, kusjuures mõlemad pooled on töökad ja vaatavad elule sama realistlikult kui kaasinimest arvestavalt. Seesugust hoiakut eelistab autor ilmsesti traditsioonilisele tähtsusevahede tegemisele ja „seisuse“ suletusele, mille otsitus eriti väiketalu oludes peaks olema selge, kuigi see mõnel pool püsib. Nii ei puudu teosel ka oma positiivsuse propaganda tera, kuigi käesolevas köites seda esitatakse pealetikkumata ning harukordseid, ülepingutatud eeskujud rakendamata.

Süüdmustiku lõpliku suundumise kohta on teose esimese köite põhjal raske midagi kindlat öelda, kuigi juba siingi juhtub üsna palju ja mõndagi huvitavat. Tüüpidel pakub Roht sedapuhku kujusid, kelle sarnaseid eesti kirjandusest ei meenu ja kelle juures on tabatud mõnigi liigutav detail. Mõelgem näit. vanapoolsele kosilasele apteeker Kosenkraniusele, kelle ühtaegu kaine ning leebe isiksus on „tembitud“ õige mitmesuguseist sümptomist, või meenutagem vahest lihtsama hingekeostisega, kuid ikkagi huvitavat, töökast kogelejast Antut või pahurdunud Väike-Nõmmesoo perenaist. Küllalt oma joont ja kuju terviklust omavad teisedki tegelased, nende hulgas talu heaoluks kõige vajalikum Jaan Värnik, niisama pikatoimeline

kui tubli töömees. Muidugi on mõeldav, et autor valgustaks oma tege-
laste hingesoppe intiimsemalt, aga ei saa salata, et ka praeguse süvene-
miskraadi juures Roht suudab väikeste inimeste väikesest elust anda üld-
joontes veenva ja kunstiliselt tervikliku pildi.

Stiililine külg ei ärata just imetlust, aga ka lausa häirivat ei kohta
tihti. Dialoogide sõnastus iseloomustab üsna hästi kõnelejate isikuid.
Neis kohtades aga, kus autor ise jutustab, tundub vahel stiilisugemete
ebauhtlust ning ühtesulatamatust. Kohati leidub väga lopsakalt rahva-
pärasteid väljendusi nagu: „Eit litsus kodu poole, otse üle põllu.“ Teisalt
kuuleme rahvusvahelise ilmega literaatlikke fraase nagu: „See oli tema
element.“ Seesuguseid väljalangemisi ühte või teise suunda pole õnneks
siiski palju.

„Talulapsed“ I lõpeb küllalt palju intriiginiite katki jättes, et panna
ootama järgnevat köidet.

L. Anvelt.

Mardikas: **Konarlik tee.** Romaan. K.ü. „Loodus“, Tallinn-Tartu,
1939. 373 lk. Hind 6 kr. 20 s.

Salapärase Mardika nüüd juba lahendatud varjunime all möödunud
aastal avaldatud romaan „Tint“ ei jäänud mitte hoopis ilma üsna hinda-
vast tähelepanust. See miljööpilt ühe ministeeriumi kantseleiametnik-
kude elust vapside liikumise ajal andis tõenduse vähemalt sellest, et autor
erakordselt hästi pidi tundma kirjeldatavat elusektorit seal esinevate ini-
meste ning nende toimingutega. Aine, mida käsitles Mardikas, oli uudis-
lik ning igas suhtes asjatundlikult nähtud, kuid häda seisib esialgu selles,
et sisulisele asjatundmisele ei leidunud mitte küllaldaselt määralt vastavat
kirjandus-kunstilist asjatundmist. Autor ilmsesti ei suutnud veel küllalt
selget vahet teha kunsti seisukohast olulise ning ebaolulise vahel. Ta
kuhjas kirjeldatavast elust tuhandeid üksikasju, ilma et lähemalt oleks
endale selgeks teinud, mis on tähtis ja mis on tähtsusetu, mis on kunsti-
liseks kujundamiseks ilmikas ja mis ei ole seda mitte. Ta nägi sadandeid
üksikuid puid, kuid ta ei näinud metsa tervikuna. Ta oli liiga orjalik
protokollija, selle asemel et olla vaba looja.

Aga Mardikas ei olnud „Tindis“ mitte ainult aine üldise korralda-
mise suhtes kunstiliselt kindlusetu, vaid ta oli seal mitmeti ka sõnastuse
poolest abitu. Ühelt poolt kaldus ta liiga kuiva ja ilmetusse protokoll-
stiili, teiselt poolt aga, kui ta tahtis olla kirjanduslik ning hakkas otsima
sõnastusilu, siis tarvitas ta tihti sääraseid võõr- ning uusi sõnu, mis osu-
tusid kas mõisteliselt sobimatuiks või tõmbasid endale vähemalt rohkem
tähelepanu kui tarvis ning muutusid seetõttu võõrkehadeks.

Mardika tänavust romaani, tema „Konarlikku teed“ lugema asudes
selgub peagi, et eelpool märgitud puudustest on Mardikas seekord suut-
nud väga olulisel määral vabaneda. Kuid ta ei ole mitte ainult suutnud
vabaneda mõningaist varem nii häirivalt mõjunud puudusist, vaid ta on
samal ajal suutnud endast esile tuua ka vourusi, mida meie „Tindis“
üldse ei märganud või siis märkasime väga nõrgal kujul. Ja nõnda oleks
võinudki „Konarlikust teest“ saada mitte ainult tugevasti „Tinti“ varju
jättev teos, vaid ka suhteliselt üsna tähelepanuväärne romaan üldse meie kir-
janduses, kui mitte uute vouruste ilmsikstulekuga kaasas ei oleks käinud
ka ootamatute uute puuduste esilekerkimine. Kuid sellest hiljem.

„Konarlikus tees“ jätkab Mardikas sellesama loo edasisjutustamist,
millega ta tegi algust „Tindis“. Sama Alfred Niinep, kes oli keskseks
jututegelaseks „Tindis“, on seda ka „Konarlikus tees“, ning nii mõni tei-
negi tuttav kuju „Tindist“ esineb „Konarlikus tees“ kas pidevamalt või
juhuslikumalt. Kuid jutulõnga ei heieta Mardikas edasi siiski mitte otse-
sealtsamast, kus ta selle katkestas. Lähemalt jätab ta kirjeldamata Nii-
nepi abiellumise, ülikooli lõpetamise ja advokatuuri alale asumise. Ta

jätkab Niinepi saatuse kirjeldamist hoopis teissuguseis olutingimuses, kui need olid „Tindis“.

„Tindis“ ei lasknud Mardikas Niinepil eduka edasijõudmise huvides mitte just päris roomajaks painduda. „Konarlikus tees“ ei suuda ta aga oma kangelast siiski enam püsti hoida ega isikuväärtust kõrgemana näidata ainelistest hüvedest, välisest edasijõudmisest elus. „Tindi“ väike kantsleiametnik oli oma palgaga siiski kuidagi kindlustatud primitiivsete elutarvete rahuldamise poolest, ametit algav advokaadiabi peab aga väga leidlik olema, et end üldse vee peal hoida. Ta ei saa leppida ainult kindlate ja täiesti puhtate asjade ajamisega, ta peab sekka võtma ka ebakindlaid ning nii mõneski suhtes kahtlasevõitu protsesse. Ta peab leiutama „nõkse“, mis ka eba puhta asja teevad „puhtaks“.

Aga kui juba kord on satunud „nõksude“ teele, siis ei ole pidurdamine enam nii kerge, kui teadlik sellest ka ei oldaks, et „nõksude“ tehnika rakendamine lõpuks tõmbab kaasa rakendaja isiku tervenisti ning viib paratamatult hukatusse. Esiialgu kasutabki Niinep kahtlastele protsessidele karakteristikke „nõkse“ ainult oma kohtupraktikas, siis aga laiendab ta seda ka isiklikkude majanduslikkude küsimuste korraldamisele ning kõige lõpuks viib ta selle oma perekonnaellugi. Ta taipab küll isegi, et ta nii talitades alandab enda isiku moraalset väärtust, kuid ta arwab, et suhete väliselgi korralikkusel on suur tähtsus, toetugu see väline korralikkus pealegi sisemisele vaele. See seisukoht on käesolevas romaanis Niinepi nii-ütlelda viimane sõna, sellega paneb autor punkti Niinepi mõtte- ja tundeelu arengu käesolevale faasile.

Aga „nõksude“ elutehnika, võiks öelda ka natukese valetamise ja varastamise elutehnika ei ole omane mitte ainult Niinepile, selle elutehnika järgi elavad kõik teisedki romaanitegelased. Näib isegi nõnda, et autori on selles seinast seinani pabelises õhkkonnas kaotanud vajaliku eetilise mõõdupuu. Meile ei ole mitte täiesti selge, kas ei ole viimati autoriigi seisukoht see, et ilma natukese valetamiseta ja varastamiseta elust ikkagi läbi ei saa.

Õieti olid küll juba „Tindiski“ esitatud tegelased peaaegu eranditult sügavasti pabelised, kuid seal aitas seisukohta võtta autori osalt ironiline, osalt humoristlik suhtumine kirjeldatavaisse oludesse ja tegelastesse. Käesolevas raamatus ei ole aga märgata eriti ei ironiat ega huumorit. Autori seekordne suhtumine on tõsine, ta kirjeldab asjalikult ning erapooletult, ilma et ta kuski näitaks oma isiklikke seisukohti kirjeldatavate inimeste ja olude kohta.

See eetilise lahenduse puudumine on igatahes üheks olulisemaks puuduseks käesolevale romaanile, eriti siis, kui seda võetakse iseseisva teosena, eelnevat „Tinti“ arvestamata.

Aga väljaspool seda puudust on „Konarlikule teele“ põhjust mitmeti jägada tunnustust. Nagu oli „Tint“ sisuliselt asjatundlikuks kujutiseks ühe ministekiumi kantsleil elust, nii on „Konarlik tee“ sisuliselt väga heaks olustikupildiks advokatuuri alal tegutsevate isikute elust. Ja kui „Tindi“ rohke tegelaskonna käsitus psühholoogilisest küljest võetuna oli võrdlemisi pinnaline, siis on nüüd sellegi poolest asi tunduvalt paranenud süvenemise sihis. Ning lõpuks on Mardikas endisega võrreldes muutunud ka sõnastuselt palju stiiliteadlikumaks ning painduvamaks.

O. Urgart.

Helga Pärli-Silla ots: Karjäär. K.-ü. „Loodus“, Tartu, 1939. 267 lk. Hind 4 kr. 40 s.

Selle romaani tugevamaks küljeks on kompositsioon ja sisuline põnevus. Kogu tegevus on vormilt surutud ainsa kohtuistungi raamidesse. Ajal, kui kohus asja arutab, laseb autor üksikute tegelaste mõtted joosta minevikku, valgustades seega nelja inimese arengulugu enam-

vähem pidevalt. Samas laseb ta neid vaadata kartlikult tulevikku, millega saavutab närvepingutava ootuse. Arutusel on sõbra tuiistamine armukadeduse motiivil, teema, mis võimaldab kahe abielupaari suhete põhjalikku analüüsimist.

Romaani üksikud osad on hästi tasakaalustatud, välja arvatud vaid paar pikemat kõnet teose lõpu poole, kus esineb kordumisi. Nii on eriteadlase arst-psühholoogi kõne suurelt osalt Marga Kalde mõtete kordamine.

Autori keskpärasus ilmneb kõige tugevamini tegelaste psühholoogia käsitlemisel. Kõik räägivad samas stiilis, mõtlevad samus termineis ja on üsna viglasti teoreetilised. Esineb ka pealiskaudse psühholoogia tavaline viga: tegelased, kel autori poolehoid, on äärmuseni idealiseeritud, mõned kõrvaltegelased aga seetõttu nähtud päris ebainimlikust seisukohast. Võtkem näit. linnanõuniku tütar Linda, kes on rumal, inetu ja tige, kelle „silmad näorasva upuvad“ ja kes muust ei oska kõnelda kui ilmast, tervisest ja kaasinimeste isiklikest asjust. Tema vaatlemiseks ei jätku autoril enam psühhoanalüütilisi teadmisi, samuti mõne kantseleipreili ja noore prokuröri iseloomustamiseks.

Seevastu Tiina ja Rein Andrat ehitakse omamoodi dogmaatiliste voorustega kõigele muule lisaks. Nende armastuski on väga etiketikohane, näit.: „Nüüd ütlesid nad üksteisele „sina“. Rein tegi Tiinale vormilise abieluettepaneku, kõneles Tiina vanematega, kihluti ja tunti rõõmu uuest olukorrast, õnnitlustest ja kaasinimeste sõbralikust uudishimust“ (lk. 102).

Ka psühhoanalüütiline osa on pealiskaudne. Kuigi Ilmari teo motiive hoolikalt ja loogiliselt analüüsitakse, leidub teooria rakendamise seisukohalt küllalt ebajärjekindlusi. Näiteks ütleb advokaat: „Ilmari Kalde kui talust võrsunud noor inimene kannatab teataval määral isadelt päritud alaväärsustunde all“ (lk. 226). Analüütilise psühholoogia teooria järgi pole aga alaväärsustunde kunagi päritav, vaid puhtisiklik hoiaku küsimus, mistõttu see ka on ravitav jne. Ilmari ebaõnnestunud karjäär, kadedustunde ja kõik see inimlik, mis siin lahti arutatakse, on romaanis täiesti omal kohal. Kuid selle teema arendab lõpuni juba kaebaluse naine Marga Kalde oma mõtiskeludes, mehe lihtsa mõistmise teel. Psühhoanalüüsist pärit on vaid terminid nagu „alaväärsustunde“ ja geneetiline vaatenurk.

„Karjäär“ on kirjutatud protokollilises kohtuakti stiilis. Kuivus ja konventsionaalsus kipub tükati liiga tegema. Kuid, nagu öeldud, on sel romaanil oma kindlaid voorusi, eriti kompositsiooni mõttes, mille lõtvuse üle meie kirjanduskriitikas nii palju on kaevatud.

Aira Kaal.

Erni Krusten: Org Mägedi armastus. Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1939. 189 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Pealkirjad on petlikud, mõtled Krusteni romaani lugemist lõpetades. Kuid ometi pead mõnema, et selles raamatus leidub ka armastuslugu, kuigi nimitegelase armastus on pisut ebaharilik.

Väikelinna noorevõitu juuksur Org Mägedi (ei tea, miks säärane sümboolne nimi?) on korralik ning kokkuhoidlik, heasüdamlik ning kaas-tundlik poiss. Nagu saatuse kiuste ja võib-olla ka, et Mägedi argus tüdrukutele lähenemist takistab, satub ta joodiku klaasissepa Taela lapseohtu tütre Olviga sõprust arendama. Et mitte tema mehelikkuses ei kaheldaks, mängib ta armunut ja kui ta Olvis tõsisemad tunded on ära-tanud, hakkab ta kõrvale puiklema ja piinlema, sest ta ei pea ennast abieluvõimeliseks. Need siseheitlused ei lakka ka siis, kui Olvi on juba teisel mehel. Kui see aga mehe juurest otsustab ära tulla, murdub Mägedi, kelle hingeelus ilmnevad juba varem teatavad haigusnähtused, lõplikult.

Selle üsna vähese sündmustiku sekka satub küüniline joodik emigrant Nikolai Antonovitš Kadilnõi, meister Taela perekond ja teisi asjaosalisi, kes aitavad märkida Mägedi pisut ootamatult lõppevat teed hullumajas. Sündmustiku käändudel kerkib mitmesuguseid probleeme headusest, kaastundest, armastusest, vaesusest, kannatusest jne. Kõiki ja kõike aga ümbritseb mingi seletamatu nukruse, jõuetuse ja pehkimise lõhn. See viimane ongi vahest kõige olulisem raamatus.

Üsna romaani alguses satub Mägedi kord öösel ühe Rohelisel tänaval asuva vana maja ette. Seal elab meister Tael oma suure perega, mille mõned nooremad liikmed kuritegelikkusele kalduvad. Häbi, vaesus ja alandus tõmbab juuksurit nende inimeste poole. Seal maja ees tabab teda imelik peapöörituse hoog ja ta ei suuda päris selgesti oma olemasolu meenutada. „Keegi teine elas temas, ta oli unustanud, et oli selle väikelinna juksur, et oli alles noor mees, õhtuhämaruses jalutama tulnud. Ja endaalalhoiu tunne hakkas korraga kramplikku selgust nõudma: Kes ma olen?“ (lk. 26). Mägedi tunneb, nagu oleks ta vana öövaht, tema isa. Romaani lõpul piinab Mägedit jälle üks rahutushooge ja tunne, nagu oleks ta midagi väga tähtsat unustanud. Ta arwab, et see puutub salapärasesse värske kala ja toome lõhna, mis teda kiusab. Nüüd tuleb ta aga peapööritusest välja vaikselt hullumeelsena. — Need kaks sündmust, mille vahele on paigutatud romaani käik, on küllalt olulised, et valgust heita paratamatult toimuvale haiguse arengule. See ehk heidabki ebareaalsuse kõrvalkuma ka üsna tavalistele nähtustele.

Kuigi romaan on kirjutatud realistlikult, jätab ta imeliku ebamäärase mulje. Me näeme tema kujusid küll detailides liigagi selgesti, kuid ei kao tunne, et kõik võib äkki käest tolmuks laguneda, et sääraseid inimesi ei ole kunagi elanudki, et keegi on neid ainult mõelnud olevat. Ainult harva rikub autor seda suletud maailma seadust mõnest kõrvalasjast jutustades. Ühelgi leheküljel pole midagi, mis ei võiks tegelikult olemas olla, isegi säärast nagu peategelane võib oletada. Kuid ometi tahad protestiks eitada niisugust pisut venepärast maailma. See on protest vabama, puhtama õhu nimel, ummikust pääsemiseks ettevõetud pingutus, mille pärast ehk Org Mägedigi murdus.

Varane vanadus, jõuetus, kõdunemine, ängistus on vajunud üle enamiku romaani tegelaste. Need kuidagimoodi „koormatud ja vaevatud“ liiguvad soodevahelises väikelinnas üsna endastmõistetavana. Kuid meile jäävad nad pisut mõistatuslikuks, eriti peategelased. Mis oli lõpuks see äbarik Org Mägedi, kas ainult haige või olid temas koondunud õige mitmed inimlikud omadused? Kes oli Olvi, kas tavaline agulitüdruk või midagi hoopis muud?

Lugeda Krusteni raamatut ei ole päris kerge. See pole ajaviitelektüür. Kirjutatud on ta kaunis tihedalt ning hoolikalt. Ainult pisut abstraheerivat seletamisviisi võiksime ära märkida. Ja vahetevahel kohtame liiga pikki lauseperioode, näiteks: „Sageli ta mõtles nüüd kaastundega noorele vallasemale mäealuse maja vaikuses ja tundis igakord elu valusat pitsitust, kui meenutas lapse häälsust, öeldes endale, et Laine röömul on ainult üks võimalus taaselustumiseks — selle hääle kaudu“ (lk. 115).

„Org Mägedi armastus“ on huvitav psühholoogiline romaan neile, kes lähevad säält otsima erilaadse hingealu avaldusnähtusi ja kes ei kohku tagasi üsna pessimistliku elufilosoofia eest.

B. Kangro.

August Jakobson: Mälestusi laulvast kuldnokast. Jutustusi. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1939. 216 lk.

Jakobsoni uuest teosest õhkuvasse sisulisse atmosfääri juhatab meid küllaltki hästi juba selle teose välimus. Must kaanepaber kuldse kirjaga meenutab mitte ükspäinis kuldnokka, kes oma lauluga siin kujuneb nuk-

raks sümboliks, vaid ta sobib hästi ka selle haua meeleoluga, millega on laetud raamatu leheküljed.

Teos sisaldab neli jutustust. Nende peategelasteks on inimesed, kes oma senise eluga ühel või teisel viisil kas juba on või peavad lõpetama vahekorra. Esimeses jutustuses „Viimne kutse“ kohtame tiisikushaiget meest, kes peab hukkuma oma kõige lähemate inimeste egoismi ja nende enesealalhoiutungi tõttu. Ta variseb kokku mitte haigusest, vaid just sellest traagikast, millesse teda asetab ümbruse vaenulikkus, eriti aga ta naise varjatud hoolimatus. Siin on keset õitsvat kevadet vastamisi kaks teineteist umbusaldavat maailma: ühel pool haige mees ja ta masendav elu, kus on määravad omad seadused ning arusaamad, teisel pool omaksed, kes ei näe kaugemale enesest, pingenedes haige eest. Paralleelselt sündmusteta tegevustiku arengule avaneb hulk huvitavaid hingeelulisi faase, reageeringuid ja purunemisi, lõpuks haige mees kisub lähtejaamas tükideks dokumendi, mille ta on saanud oma käsipakkide vastu ja mis teda veel seob selle maailmaga, teiste sõnadega, hävitab oma lõpparve, ja ta tajub veel vaid üht kutset — mulla kutset. Jutustuse tuum on üsna kurb: elus on liiga vähe ohvrimeelsust ja armastust.

Raamatu niminovellis „Mälestus laulvast kuldnokast“ on see viimene kutse antud muustrasta vile läbi. See nagu hüüaks ja meelitaks vana haiget praostit, kes eneses hellitab suuri töökavatsusi, kuhugi tagasi. See võluv kutse mõjub kui igavese muretu looduse hää. Ja kui praost maa üksilduses endiselt kangekaelselt murrab pead oma plaanide üle, hüüab see kummaline kuldnokk ta mälestuses ikka ja jälle. Praost kui indiviid hakkab „lagunema“, ta mina nagu kaoks, hajuks laiali ja kogu ta isiksus lendub loodusesse: õhku, puudesse, lilledesse. Ta näeb maailma teises valguses, vist selles õiges, ja kuuleb teisi hääli, mis tulevad kuskilt elust enesest. Ta liigub veel otsekui mingi vari millestki varemoluust, ja siis pole selle halli rauga varjugi enam.

Omamoodi varjudeks muutuvad ka oma kaugeid poegi koju igatsevad vanemad jutustuses „Kaks vana varest“. Siin on väheste ja tagasihoidlikult lihtsate vahenditega püütud edasi anda seda tragöödiat, mis sünnib vanemate hinges, kui neile selgub, et nad pole oma lastele enam mitte midagi. Sest vanad ei mõista tavaliselt elu realiteeti, elu karmi seadust — kuidas võib noorus minna vanadusest märkamatuult mööda, isegi põgeneda ta eest? Ja seepärast need vanad siingi tunnevad oma hinge murdumist, sest kogu nende elutöö nagu variseks rusuhunnikuks. Neis nappides sõnades, mida ütleb taat jutustuse lõpus, kajastub nagu paljude isade-emade valu: „Mis siis ikka — kahekesi algasime ja kahekesi ka lõpetame“. On järele jäänud vaid üks — surra.

Neljast jutustusest isikupäraseim ja sügavaim on raamatu viimane, „Pime mees ja maailm“. Probleem on juba iseenesest väga raske, kuid Jakobson lahendab antud raamides, mis pole küll kuigi avarad, need psüühilised häireseisundid ja reaktisioonid etapist etappi suure meisterlikkuse ning sisseelamisvõimega. Noor pime keemiamagister tunneb end eksisteerivat üksinda keset pilkaspimedat maailma, millega tal kui indiviidil on katkenud igasugune tegelik kontakt, ja kirjanik saab fikseerida ainult selle õnnetu olendi tasakaalust paisatud sisejaama — psüühi — tunnetuslikke ning aimuslikke vastuvõtmisi ja ülekoormatud aju mõttesähvaku. Punase joonena läbib jutustust kuni detailideni tabavalt põhjendatud moment: pimedalt röövib ta õnne ja rikub kõik tema enese üha kasvav jube hirm oma isiku alaväärsuse ning armetuse pärast. Sest mis meest või valitsejat saab noorele naisele enam olla sellest, kes enesest ütleb: „Ma määrin sul kogu korteri nagu siil oma kasimatuses. Ma tilgutan lauale toidupriitsmeid, ma raputan kõik kohad täis piibutuhka, ma lähen rasva ja hakkana haisema oma liigses, higistama ajavas priskuses... Ja et ma olen kehaliselt üsna terve ega evi ühtki nimetamisväärsset orgaanilist ega füsioloogilist defekti, ronin ma vahest sinu juur-

degi..." (lk. 179). Naised oma alateadvuses ihkavad mehelt uhket trotsi, kangelasmeelt ja üleolekut, ka pimedalt mehelt. Selle reegli vastu rängalt eksiva magistri elu muutub väljakannatamatuks juba esimesel päeval pärast ta tulekut haiglast — sest naine tõmbub temast kui irisejast emale ja võib-olla petabki teda, ning meie ei saa jutustuse lõpul näilisest olukordade paranemisest hoolimata mingit tagatist selleks, et nende kahe elu muutuks paremaks.

Ainevalikult ja üksikjutustuste põhimeeleolult mõjub teos kõigiti ühtlast kogumuljet jätkuvalt. Kõik peategelased on nn. teise järgu inimesed, kõikjal on hääbumist, alistumist ja resignatsiooni. Väärtuselt silmapaistvamaiks osutuvad „Pime mees ja maailm“ ning „Viimne kutse“ oma terava analüüsi ja reljeefselt skitseeritud peakujude karakteristikaga. Kahju ainult, et „Pimedas mehes ja maailmas“ kirjanik jutustuse mõistmiseks ise annab võtme kätte, öeldes magistri suu läbi: „Meie, pimedad, kahtlustame vist kõik ümbritsevat maailma, kuna me kardame, et see maailm püüab meid igal sammul narriks teha“ (lk. 215). „Mälestus laulvast kuldnokast“ ja „Kaks vana varest“ on ähmasemad nii tüüpidelt, sisukujunduselt kui ka ideestikulise tausta poolest, ja midagi jääks nagu vajaka. Ometi on Jakobson nauditav neiski jutustustes ja nimelt seal, kus ta eritleb oma tegelaste sügavpsühholoogilisi läbielamusi ning arenemiskäiku. Endine jäme „Vaeste-patuste alevi“ naturalist on siin ruumi andnud peenenenud, subtiilsele realistile ja ta stiililiseltki tihe kunst näib oma põhisuundades juba apelleerivat üldinimlikkuse poole.

Hugo Viires.

K. L a a g u s: **Buršide kodune konvent.** Näidend kolmes vaatuses. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1939. 140 lk. Hind 2 kr.

Näidendi autor ei ole tahtnud avastada mingit uut maailma. Rada, mida ta läheb, on vana, ja aine, millist ta käsitleb, on läbi sõtkutud mitmete teiste autorite poolt. Kuid autor tahab siiski öelda uut ja seda just sellest „läbiratsutatud vanast“, mille all me harilikult tunneme üliõpilaselu negatiivset külge joomingute, armutragöödiate ja kergemeelsete buršitraditsioonidega, mis ammu peaksid olema ajast ning arust.

Pakkuda aga uut ilma uusi probleeme ja ideid leidmata pole kerge. Autor haarab kõigi nende vahendite järele, mis „peavad“ esinema ühes heas ja põnevas lavatükis: moraalivastane armastus, prassingud, üliõpilase tühi tasku, vale, revolver, surm. Kuid kõigest hoolimata tundub, nagu korduks või kipuks korduma tavaline pinnapealne lugu: pansionipidaja, lesk keskealine ema, armub üliõpilasest noormehesse sellepärast, et tal pole meest, üliõpilane peab aga naisest lugu põhjusel, et poleks vaja muret tunda oma võlgade pärast, ja ta tüdrt armastab sama üliõpilane lihtsalt teadmisest, et tüdruk on noor, kena ning pärib kaasavara. Niisugune on sageli elu. Puudub aga nende psühholoogiliste vaevalt märgatavate pisi-asjade näitamine, mis määravad tegelaste iga sammu, iga situatsiooni ja mis on võrratult tähtsamad kui need kõigile otsekuivi viis sõrme selged „asjaarenemise seigad“. Nende hingeeluliste ja igale tegelasele omaste individuaalsete detailide või joonekeste nappuse tõttu ei ole küllaldaselt õnnestunud ka tüüpide karakteristikata, olgugi et peategelaste kohta ei saa just öelda, et nad oleksid liiga skemaatilised. Me aimame neis oma sisemist tuuma, aga neile kõigile ei anta võimalust, et nad saaksid endid meile avada või teatrikeeles — lahti mängida. Mis aga autoril on õnnestunud, on see, et ta oma negatiivselt kujutatud sündmuste käiguga — näidendi lõppstseen revolvripaugutamise ja ühe naispeategelase endatapuga tundub selle kergesisulise näidendi kohta küll pisut drastilisena — on suutnud seada naeruväärseesse valgusse meie mõningais üliõpilasorganisatsioonides valitseva mentaliteedi ja kombed, milledest senini on visalt

kinni peetud. Kogu näidendi ulatuses tunduvad need traditsioonid ja vaim nii pudedad, et nad iga hetk endalt ise löövad jalad alt. Selles, et kogu teos mõjub mahlaka paroodiana, ongi ta teravus, uudsus ja, kui soovitakse, ka positiivsus.

Lavaliselt on näidend oma elava tegevustiku, kirevuse, särtsuka huumori ja koomikaga, mis mõne tegelase puhul (dotsent Joe Tonkson) ulatub karikatuurini, tunduvalt parem. Suurematele maalavadele, arvestades nende nõudeid, võib „Burside kodune konvent“ saada koguni eriliseks maiuspalaks, kuid lõbusaks ettekandeks sobib ta ka mõnele provintsi-linna kutseliselegi teatritele. Seda soodustab näidendi ülikerge, lõbus dialoog, milles pole küll erilisi vaimukusi, aga mis siiski ületab meil tänavu ilmunud vähemalt tosina näidendi kahekõne oma tabavuselt. Lisaks sellele ei puudu Laaguse näidendi dialoogis oma „okkad“, mis üsna kenasti torkavad kaasaja nii mõnegi probleemi ja elunähtuse kõige hellemat närvi. Kui näidendi kaks esimest vaatust ei oleks mitte nii „ümmarguse“ lõpuga, kui nad oleksid jätnud intriigi paljutootavalt lahtiseks, oleks teose koguline mõjulepääs palju suurem.

Hugo Viires.

A. Tšehhov: Valik novelle. Tõlkinud Friedebert Tuglas. Eesti Kirjan-duse Selts, Tartu, 1939. 366 lk. Hind 4 kr.

Möödunud sajandi paaril viimasel kümnendil võitis vene kirjanduses üldist tähelepanu humoristlike lühijuttude meistrina A. Tšehhov, kelle rikkalik toodang hakkas peagi tungima väljapoole vene keele piire. Ees-tiski on Tšehhov olnud juba ammu, eriti aga käesoleva sajandi algusest alates, tuntud nimi. Juhuslikest ajalehe joonealuseist ja üksikuist bro-šüüridest on jõutud aga tõlketasemelt ajakohase koguväljaandeni alles ülalmainitud teosega. „Valik novelle“ sisaldab enam kui 30 lühijuttu ja kolm ulatuslikumat jutustust, millega on antud küllalt esinduslik läbi-lõige kogu Tšehhovi eepilise loomingu ulatusest.

Tšehhov peegeldab oma toodangu algusest alates vene argipäeva-elu varjupooli möödunud sajandi viimasel veerandil tabavamalt ja süga-vamini kui ükski teine. Ta arvukate humoreskide, satiiride ja groteskide maailm on välja kasvanud vene tolle aja provintslikut vaimse õhkkonna puudusest — kõikjale levinud harimatusest, alatusest, lohakusest, oma-volist ja tahtejõuetusest, mis algas lihtsast vene mehest ja küündis kõr-geimate ülakihtideni. Väiklast, pimedat egoismi, puhtfüüsilist mõnule-mist, haridusepõlgust, nalga ordenite järele, lõmitamist ülemuste ees — kõike selletaolist näitab meile Tšehhov erakordse lopsakuse, koomika ja varjundirikkusega. Elukutselt arst, omab Tšehhov kõigepealt suurt, hoo-likai teaduslikele vaatlustele toetuvat asjalikku inimpsühholoogia ja -füsioloogia tundmist ning küpse, kokkuhoidliku vormikäsitlemise oskust, mida autori näilikult väga spontaanse, vabalt ning kergelt voolava jutus-tamisviisi taga vahest sageli ei aimatagi.

Loomulikult ei ole kõikide Tuglase poolt valikus esitatud juttude tase üheväärne. Vahest kõige ülemeelikumaid ning suurejoonelisemaid humoristivõimeid näeme eriti groteskis „Kontrabassi romaan“, kus koos lopsakate tõsieluliste seikadega võime nautida rikkalikku fantaasiat ja hubast muistendilist jutustamisviisi teravmeelselt parodeerivas laadis. Suurepäraselt huumorimeelt kohtame ka sellistes enam tõsielulistes juttudes, nagu „Hea lõpp“, „Ametniku surm“, „Sireen“, „Kõnemees“ jt. Paiguti, eriti jutus „Mõtete käärimine“, on mindud karikeerimises liiga kaugele. Aga neilgi vähestel juhtudel, kus seda esineb, on kirjanikul olnud alati oelda midagi olulist.

Humoristlike lühijuttude arv on „Valitud novellides“ muu kõrval kõige suurem. See on meeldiv, sest neis avaldub kõige soojendavamalt kirjaniku erakordne humaansus ja kaastunne kannatava inimese vastu,

mida, muide, tajume eeskätt kirjaniku hoiakust, peaaegu mitte kunagi aga vahetus sõnalises väljenduses. Tšehhovi huumor haarab tugevalt, otse vastupandamatu jõuga, kuid elu varjupooltest väljudes heidab ta süngeid varje ja reedab kirjaniku lootusetust ning pessimismi. Paiguti, nagu lühijutus „Kurbus“, hajub huumor peaaegu täiesti. Pikemais jutustustes („Palat nr. 6“ jt.) pääseb juba täies alastuses esile kirjaniku põhitunnetus, et kurjus ning tigidus võidutseb kõikjal üle headuse ja et suured ideaalid võivad tuua ainult kannatusi. Seejuures ei puudu siiski oletus, et uute inim põlvete tihkides võivad avaneda heledamad väljavaated.

Kuigi meie tänapäeva lahutab juba võrdlemisi pikk vahemaa tsaariga Venemaa oludest ja inimestest, ei ole Tšehhovi toodang veel kaugetki iganenud. Seda võime väita eriti nüüd, mil laiad inimmassid on mõnelgi pool jälle surutud vaimesse passiivsusse ja ametnike või eelistatuma kihi piiramatu meelevalla alla. Vanu pahesid on hakanud jälle siin-seal tihedamalt esile kerkima.

Kõigi oma sisuliste väärtuste juures on Tšehhov ühtlasi esmajärguline kunstnik, kes alati paelub oma harukordselt elava, lopsaka ning mitmekesise tüüpiderikkuse, väljendusliku tabavuse ja tihedusega.

Tuglases, kelle enese viimaseaegses loomingus on humoristlikud kalduvused väljapaistvalt elustunud, on leidnud Tšehhov meie oludes vahest sobivaima eestindaja. Mõneski momendis on tõlge pidanud paratamatult kujunema omaette loominguks. Tuglasele omane keeleline ja stiililine leidlikkus näitab ka „Valitud novellides“ kaugele üle keskpärasuse tõusvat taset.

Bernard Sööt.

György János: Olematu maa. Muinaslood. Ungari keelest tõlkinud Maria Bansaghy. E. K.-Ü. „Postimehe“ kirjastus, Tartu, 1939. 91 lk. Hind 1 kr. 80 s.

György Jánosi (nii on autori õige nimi, millest tõlkija on teinud „János“) kirjutab väga lapsepäraselt ja ladusasti. Tema kunstmuinasjuttudes esineb omal moel kujukas keel ja stiil, mis paelub vanematki lugejat. „Olematu maa“ sisaldab kokku 14 muinasjuttu, mis oma rohke imepärasuste, üllatuste ja üleloomulikustega on määratud kõigepealt nooremaealiste lastele, kellele mõtte- ja kujutluselule leiab neist rikkalikult toitu. Jääb seepärast hoopis selgusetuks, miks tõlkija on ungari m e s e ümber pannud muinaslugu „muinaslugu“ ja jätnud kõrvale sisuliselt täpse vaste — muinasjutt. Laitmatu keeletarvitus teeb teadupärast kindlat vahet muinasjutu ja muinasloo vahel. Muinasjutt (ungari m e s e) on esijoones just lapsi ja üldse naiivsemat mõtlemisviisi paeluv jutustus, mida täisealine mõistus ei usu ja millele sugugi pole oluline, et see mängima peaks muinasajas, nagu võiks ekslikult järeldada nimest. Muinaslugu, uuema sõnatuletisega väljendatuna muistend, täpsustavalt — saaga, müüt (ungari r e g e), on aga tõeliselt lugu muinasajast, lugu, mida peetakse tõesti sündinuks, mida usuvad mitte ükski laps ja naiivikud, vaid mida on uskunud arukamadki täiskasvanud.

„Olematu maa“ sisuks on, nagu öeldud, 14 lapsepärasest muinasjuttu. Muinasjutule on sisulise avaruse ja mõtteleenu piiramatuse vastu omane selgus ja lihtsus sõnastuses, et lapsel, resp. naiivikul, seda kuulates või lugedes ei tekiks raskepärasest sõnastusest olenevaid arusaamistakistusi. Algupärandis on see muinasjutu algnoue täiel määral läbi viidud. Tõlkes on aga väga sageli kaduma läinud autori ladus keel ja sujuvalt lapsepärase ütlemissviisi. Väljenduslik ilmekus on lamestunud ja ähmastunud. Tõlkija ei näi tundvat ega rakendada oskavat eesti keele tühjendamatu väljendusvõimalusi. Pahahti on tõlgitud sõna-sõnalt ja seetõttu tõlge on kistud, kubisedes hungarismidest. Kuhu võib viia selline tõlkimine, selle illustreerimiseks jätkugu paarist drastilisest näitest: „a k i a z

holnapot vezeti az orránál fogva“ on tõlgitud „kes nina-pidi veab homset päeva“ pro „kes juhü homset päeva tal ninast kinni hoides“ (lk. 5); veel õnnetum on „Elmegyek elõre, az orrom után“ tõlge „Lähen ette, nina järele“ (pro „Lähen silmnäolt otse edasi“ (lk. 86)). Taolisi juhtumeid leidub kümniti. Otseseid tõlkevõigugi ei suudeta vältida: kiáltani on hüüatama, mitte kisendama (lk. 12), zokogva on nuuksudes, mitte nuttes (lk. 13), bárányfelhök on pilvetalled, mitte oinapilved (lk. 19), holdfogyatkozás on kuuvarjutus, mitte noorkuu (lk. 18), mázsa on tsentner, mitte kilogramm (lk. 18), dézsa on toober, mitte ämber (lk. 13), jne. Tõlkija stiilitunne jätab teda pisutki keerulisemate sõnastusvõtete eestindamisel sedamäid häta: „süda lõhkeb kui koolipoisi püksid“ pro „süda rebeneb kui koolipoisi püksid“ (püksid ei lõhke!) (lk. 13), „lõi tamburiiniga endale pähe“ pro „peksis trummikesega endale vastu pead“ (lk. 87), „silmad laiali“ pro „silmad pärani“ jm. Raskemad kohad jäetakse lihtsalt tõlkimata, tehakse asi lihtsamaks.

Õnnetult on lahendatud ka ungari nimede tõlkimise raskused. Ungari nimedele on püütud küll leida eesti vasteid, neid on transkribeeritud, kuid neid on tõlkes toodud ka nii, nagu need esinevad algupärandis. Heas lasteraamatus nõutakse aga tingimata võõra kirjaviisiga nimede lihtsustamist. Tõlkija on siin toiminud näiliselt täiesti juhuslikult: Cukimuki on saanud Tsukimukiks, Cipo ja Recece aga on jäetud transkribeerimata, Juliska esineb Julishka kujul, Pista (l. pišta) aga on Pista eestinduseski (loeme pista), Tutyimutyi Muki on tehtud koguni romaanipäraseks Moto-Frosoks, Dudi Duda — Deedi Dudaks jne. Nimedel on muinasjutudes harilikult sisuväljenduslikke või vähemalt kõlakujuenduslikke ülesandeid — seda mööda oleks Dudi Duda eesti keeli vahest ehk Pilli Peeter, Tutyimutyi Muki — Juhmi Juhkam jne. Teose soomekeelses, Helmi Helminen'i poolt tehtud väga korrektse tõlkes „Tuntematon maa“ on sellised raskused palju suurema asjatundmisega ületatud. Eestindaja ongi ilmselt jälginud ka mainitud soomekeelset tõlget, kuid tihti just sealseid puudusi vooruste asemel oma eestinduses üle kandes. Kahtlemata kõlab Fussel Jankó eesti keeles „Jooksupoiss Juku“ pro „Jooksu-Juss“ (vrd. soome Juoksu-Jussi).

Täiesti ebalapsepärane on kasutada muinasjutus selliseid võõrsõnu, millelled leidub küllaltki kujukaid eesti vasteid, nagu universum (laotus või taevaruum), diplom (tunnistus), tamburiin (trummike), ironiseerima (pilkama, narrima), simblast (simblioõja), idee (mõte, aade) jm. Lausa kimpu jääb tõlkija väikese salmiku värssidesse mõõtmisega, ehkki on vaja ainult vemmälvärssi (lk. 86).

Tõlke kohta midagi kiitvat on raske öelda. Tõsi küll, leidub lehekülgi, kus on tabatud muinasjutu lihtne tegumood, kuid sagedased eksimised eesti vähegi nõudlikuma õigekeelsuse (reksioonid, sõnakord) vastu tikuvad neidki erandeid varjutama. Tõlkijale võib ette heita hoolimatust oma töö vastu (puudub ju teoses sisukordki), peenema stiilitunde nõrkust, keelelist võhiklikkust ja kirjanduslikku asjatundmatust. Nõnda ei suuda „Olematu maa“ tõlketeosena rahuldada kõige mõõdukamaidki nõudmisi, rääkimata heale lasteraamatule seatavaist eeskirjadest. Põhjaliku viimistlusega võiks sellest siiski saada ehk rohkem kui kesk-pärase lasteraamatu.

Juhan Viiret.

H. Read: **Moodne kunst.** Tõlkinud L. Oras. Elav Teadus nr. 90. Tartu, 1939. 105 lk. Hind 1 kr.

Meie vähekes kunstikirjanduses on iga uus toode enam kui õigustatud. Read'i töö, mis teorianana küll eklektiline ja visandlik, hiilgab esitamise poolest omapärasuse ja lihtsusega, samuti tahtega mõista kõiki modernismi voole, ka kubistlikku kooli, millele juba ammu on osaks saa-

nud ainult üksmeelset hukkamõistu. Autor käsitleb lühidalt revolutsiooni kunstiteooriaisi, rõhutades eriti geneetilise kontseptsiooni tähtsust uues arusaamas. Primitiivse kunsti mõjudele pühendatakse palju tähelepanu, samuti üksikute juhtivate kunstnike meetodeile, nagu Cézanne'i, Matisse'i, Picasso, Gauguin'i, Nolde, Klee ja Munch'i omadele. Norra kunstnik Edvard Munch tõstetakse eriti esile saksa ekspressionistide isana. Üldse leiab tähelepanu nn. põhjamine tundelaad vastandina prantslaste lõunamaisele. Uuemaist vooludest on väga hoolikalt ja huvitavalt interpreteeritud sürrealismi, kusjuures on toodud ka paralleele vastavast kirjandusvoolust.

Et A. Annist raamatu järelsõnas sellele juba teatava kriitilise hinnangu on andnud, võiks peatuda vaid mõne üksiku seisukoha juures. Analüüsides näit. üldist murrangut Euroopa kultuuris, eitab Read sidet maalikunsti ja teiste kultuurelu nähtuste vahel. Ta väidab, et on küll moes põhjendada üldist segadust majandusliku materialismi soliidsete faktidega, kuid „Ma ei taha oletada aineliste seikade prioriteeti, olgu majandusteaduses, või milleski muus“ (lk. 27). Pole raske otsustada, mille poole autor seega püüab, et isegi majandusteaduses eitab aineliste seikade prioriteeti. Ta tahab kunsti iseseisvalt vaadelda, nagu tehti vanasti: „kunsti kvaliteet on kaunis püsiv, seetõttu on labane viga kujutella, et kunst võiks olla majanduslikult määratav“ (lk. 67).

Kunsti majanduslike ja muude seikadega siduda kardavad aga kõigepealt need, kes üldse iga nähtust püüavad eraldi vaadelda ja igale nähtusele eri põhjust leida. See teeb teooria küll paindlikuks, kuid ühtluse tuks ja meelevaldseks. Nii ei õnnestu Read'il ometi kubismi kahe eri laadi põhjendamine eri viisil. James'i terminoloogia kohaselt nimetab ta üht koolkonda kalgi- ja teist hergameelseteks kubistideks. (Esimeste hulka kuuluksid Léger, Metzinger, Feininger jne., teiste hulka Braque, Juan Gris jne.) Hergameelsete laadi põhjendatakse nende tundelisusega, kalgimeelsete oma aga mehaanilisusega (resp. mehaanilise tundelaadiga). Kuid viimane termin viitab pigem vaatleja assotsiatsioonidele kui kunstniku kavatsuse geneetilisele eritelule, kõigi seletuste kiuste.

Read'i teos oma filosoofilise ühtlusetuse tõttu ei pretendeeri mingi põhjaliku kunstiteooria kohale. See tahab pigem olla individuaalne ja konkreetne arutelu paljude tsitaatidega, näidetega ning võrdlustega. Sellisena on see huvitav raamat. Pealegi on eestikeelse tõlke keel haruldast nõtket ja nauditavat.

Olgu juhitud tähelepanu ühele segavale trükiveale: lk. 34 on „k õ i k s u g u s e igavest korda ja harmooniat“, peaks vist olema „k õ i k s u s e“. Tekstis (näit. lk. 73) on antud reproduktsioonide numbrid, kuna reproduktsioonid raamatu lõpus ise on nummerdamata. Muidu on need 23 reproduktsiooni selle väikese köite elustajaks. Nad pole mitte ainult hädavajalikud, vaid täidavad ka hästi oma ülesannet.

Aira Kaal.

Jakob Hurda kõned ja avalikud kirjad. Toimetanud prof. Hans Kruus. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1939. 246 lk. Hind 5 kr. 50 s.

Käesoleval suvel möödus Jakob Hurda surmast 100 aastat. See rahvuslik tähtpäev leidis avalikkuses vähem kõlapinda kui oleks väärinud. Kõige pieteetlikumalt tähistas seda Eesti Kirjanduse Selts, kes avaldas suvel „Eesti Kirjanduse“ erinumbri ja sügisel ülalmainitud suurema väljaande.

„Jakob Hurda kõned ja avalikud kirjad“ osutub väga väärtuslikuks materjalikoguks, aga ühtlasi küllaltki huvitavaks lektüüriks rahvuslikult meelestatud ja arengulooliselt orienteeritud kodanikule. See rikkasiline raamat avab uusi perspektiive Hurda hindamiseks ja mõjub isegi

neisse, kes esitatavate materjalidega juba mõnevõrra tuttavad on, uud-
selt ja isegi üllatavalt.

J. Hurda mõttestik esindab kahtlemata üht kõige tugevamat ja hin-
nalisemat lüli meie rahvusliku ideoloogia arenguahelas. Kindlasti ei ole
meil XIX saj. jooksul avaldatud paremat rahvuspoliitilist ja rahvuskul-
tuurilist eeskava kui siin. C. R. Jakobsoni ideoloogia on siinsega võr-
reldes küll mitmekülgsem, kuid palju pinnalisem — aktiivse võitlejana
ja suurejoonelise teoinimesena polnud tal mahti ega eeldusi oma tõeks-
pidamisi nii põhjani läbi mõelda. Hurt seevastu arendab oma mõtteid
pinga ja rahuliku süvenemisega ning otse teadusliku meetodiga. Ja kui
on kaheldud, kes oli ärkamisajastu peamine ideoloog, siis annab sel-
lele käesolev teos veenva vastuse. Seda raamatut lugedes alles aimame,
miks oli Hurdal nii autoriteetne asend kaasajas ja milles seisis tema kui
rahvajuhi mõju ja suurus. Siin on materjal, millest J. Hurda hiljutine
biograaf A. Mohrfeldt hoopis möödus, mistõttu see elulugu ei jätnudki
veenvat muljet Hurdast kui suurmehest.

J. Hurda mõttekäike on prof. Kruus pikemas sissejuhatuses asja-
tundlikkuse ja selgusega süstematiseerinud, geneetiliselt selgitanud ja
hinnanud. Selle kommentaari valgusel saavutab ses raamatus esitatud
ärkamisaja ideestik erilise reljeefsuuse. Vististi kõige enam üllatab siin
lugejat J. Hurda kindel usk eesti rahva elujõusse, eluõigusesse ja väike-
rahva rahvusliku kultuuri missiooni, samuti ümberrahvustumise ja kadaka-
saksluse vastu suunatud vaimukas ja tabav kriitika. Põhjalikult ja reaalsu-
setunnetusest lähtuvalt on arendatud ka emakeelse kooli ideoloogia,
mida küll tänapäevane tegelikkus kaugelt on ületanud, ent mille süga-
valt tuntud motive võiksid meie ajalgi kasuga lugeda need eestlastest
lapsevanemad, kes oma eelkooliealisi lapsukesi võõrkeelsetes lasteaeda-
des ja mänguringides piinavad. Parim mulje jääb selle raamatu põhjal
Hurda mehiseist ja ausast, otsekohesest ja julgest isiksusest.

Esitagem mõned iseloomustavad tsitaadid. Küsimusele, kas oleks
karta eestlaste saksastumist, vastab Hurt kindlalt: „Ei ialegi! Seitse sada
aastat üheselamist Sakslastega ei ole meid Saksaks muuta ja tõiseks teha
jõudnud ja ei saa ka tõine seitse sada pärast meid seda tegema“ (lk.
114). — „Eestirahvas on imelise jõuuga ka vägevamate võimu ja meele-
valla al oma iseloomu, keele ja kombed muutmata ja murdmata hoit-
nud, see tunnistab suurest elo jõuust, mis rahva sees elab“ (lk. 73). —
Teises kohas väljendab Hurt veendumust, „et Eestlased mitte kärblased
ei ole, kes täna sünnivad ja homme surevad, vaid üks vana ja visa rahva
sugu, kes ammu juba ilma elanud ja ka pärast meid veel kaua kestma
saab“ (lk. 112). — „Suurus ja vägevus on kahesugune rahva-seltsidel.
Mõned on suured hingede arule ja vägevad poliitika väljal, Neil on siis
ka suur riik ja suur sõavägi. Seda viisi suureks kül Eestirahvas ialgi
saada ei või... Tõine suurus ja vägevus on suurus ja vägevus vaimu
asjade ja haritud elu poolest... Pisukene Greeka rahvas on vanal
ajal näitanud, mis vaimu suurus ja vägevus, mis tõeste haritud elo kom-
bed võivad ja jaksavad... Sellesarnatses suurusest ja vägevusest ka
oma jago osa saada, pole ka Eestirahval keelatud, kui aga ise tahame
ja nimelt mehise meelega tahame. Ja niisugune suurus ja vägevus... on
igakord hinnalisem kui välimene suurus maakrundile, hingede arule ja
pooliitika väele, niisamuti kui vaimu suurus keha suurusest, mõistus rusi-
kast ülekäib“ (lk. 75—76). — „Teaksivad ommeti meie Kadaka Saksad,
et see iga kord inimest auustab, kui ta mingi hää poolest täis mees on;
ka kui ta täis solkimata Eestlane on ja et see meest laidab ja teotab, kui ta
ei liha ega kala ole, ei toimane ega labane, ei mees ega naine, ei
Eestlane ega Sakslane. Niisugune mees ei ole minu meelest midagi väärt,
naeruks ilmale, häbiiks omastele“ (lk. 72). — „Poole keelega Kadaka-Sak-
sad on niisuguste inimeste sarnatsed, kes omad loomulised jalad alt ära
lasevad võtta ja siis karkude pääl käima hakkavad“ (lk. 128).

Käesolev väljaanne tõendab veel kord, kui tarvilik ja viljakas on minevikus elanud pöördeliste isikute mõtteavalduste uuestitrukkimine. Meie oleme tõsisel hädaohus kaotada elavat sidet möödunud ajajärkudega, kui meie ei kuule nende ajajärgude elavaid mõtteid. Need mõtted on iseseisvusaegse põlve eest varjul olnud, ununenud arhiivide tolmunud käsikirjadesse, koltunud brošüüridesse ja luitunud ajaleheveergudele. Suuri murranguid läbi elades, enneolematult avarates oludes töötades oleme vähe mahti leidnud rahvusliku äratuse pioneere tundma õppida, oleme koguni neile kui algelise aja esindajale alahindavalt vaadanud — nüüd peame üllatusega nentima, et suur osa rahvuspoliitilistest, rahvamajanduslikest ja eriti rahvuskultuurilistest ideist ja mõttest, mida meie ajal propageeritakse otsekui uusi ja esmakordseid, on juba J. Hurda, C. R. Jakobsoni, V. Reimani jt. avaldustes suure reljeefsusega esitatud. Meie hakkame lõpuks taipama seda vaimu- ja kultuuriarengu tõsiasja, et on vähe uut taeva all; teiste sõnadega, me tajume vajadust oma olevikku üha tihedamalt ja orgaanilisemalt liita ja siduda minevikuarenguga, et saavutada tusedust ja kompaktsust meie kultuurile. See ongi meie ajalooteaduste olulisimaid ülesandeid. Selles mõttes on käesolev väljaanne eriti markantne.

Mida sel raamatul oleks öelda meie ajale, selle kohta lausub toimetaja prof. Kruus saatesõnas: „Eriti praegusaegses suurte jõudude kokkupõrkest ja sellega seoses ümberkujunenud poliitiliste tegurite konstelatsioonist tõusnud ja ka meie rahva olukorda haaravas painajalikus pinges on J. Hurda poolt meie nüüdse ühiskonna uuestisünni kevadel, ärkamisajal sõnastatud mõtted ja tundmused mitmeti selgitavaks, kinnitavaks ja julgustavaks lektüüriks. Kuigi on omajagu vananenud nende avalduste vorm ja üksikasjad, püsivad nende sisu ja juhtivad põhisuunad värskeks ja elulistena“ (lk. 5).

Eelarendatud vaatekohast lähtudes on omajagu kahju, et käesoleval korral J. Hurda töid laiemas ulatuses väljaandmisele pole saadud võtta.

Redaktsiooniliste põhimõtete vastu pole põhjust vaielda, tekstidesse on suhtunud väga pieteetlikult. Peaksime ainult saama majanduslikest takistustest üle, nii et tekstid reprodutseeritaks rööbiti algkeeles ja tõlkes, olgu see algtekst ptiiski.

Lugesed hakkas silma üksnes mõningaid tehnilisi pisieksimusi, millest olulisemad: lk. 53 7. r. ülalt on trükitud „idüllilised asjad“ pro „ajad“; lk. 106 4. r. ülalt juhatatakse sama teose leheküljele 65 pro 95; lk. 161 11. r. alt leidub ilmaaegne või ekslik viitenumber.

August Palm.

Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XIV 1938. Sihtasutise „Eesti Rahva Muuseum“ kirjastus, Tartu, 1939. 178 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Seekordne aastaraamat on oma koostiselt erakordselt mitmekesine. Aruannete kõrval sisaldab ta 120-l leheküljel kuus erialalist uurimust. Neist on ainult kaks etnograafide sulest. Kuna neistki teine ei viibi elavate kirjas, võiks ses näha meie etnograafide puudust, kui me seda siiski juhuslikkusega ei saaks seletada. Seeasemel on käesolev raamat veenvaks näiteks, et eri teadusalad sugugi ise teed minna ei tarvitse. Koostöö tuleb töö elavusele ja huvitavusele isegi kasuks, nagu näitab käesolev aastaraamat, kus etnograafilistest või sellele lähisteemadest kirjutavad: loodusteadlane (G. Vilbaste), filoloog (P. Ariste) ja ajaloolane (H. Laakmann). Neljanda mitteetnograafi A. Tassa vaatlus ei kuulu enam etnograafia valda, kuid kuulub ometi Eesti Rahva Muuseumi huvipiirkonda.

Ligi poole raamatust võtab enda alla G. Vilbaste vaatlus taimedega värvimisest Eestis. Üllatav on kõrvalseisjale see värvitoonide rohkus, mida osav värvija mõistis saavutada ja kuidas peagu kõiki ümbruskonna

taimi seks otstarbeks mõisteti kasutada. Näiteks saadi lepakoortest helepruuni, punast, kollast, roosat, musta, mustjashalli, halli, rohelist jne., paakspuust punast, pruuni, lillat, ruuget, rohelist, sinakashalli, kohvipruuni, kuusest pruuni, kollakaspruuni, musta, kollast, punast, roosat, rohelist, halli jne. Rohkem kui muudel aladel on siis värvimisel olnud päritud teadmiste kõrval tähtis ka isiklik kogemus.

P. Ariste „Lõuna-Eesti villavakmine“ annab ülevaate huvitavast Lõuna-Eestis tarvitusel olnud, kuid praegu juba mälestusest kustuma hakkavast primitiivsest villade lahutamiseviisist. Uurimus on koostatud peamiselt Eesti Keele Arhiivi materjali põhjal, sisaldab selle kõrval ka huvitavaid kultuurajaloolisi andmeid ja väärtuslikke murdenäiteid Lõuna-Eestist.

G. Rängalt on uurimus Põhja-Eesti rannikuneemel esinevast haruldasest elamutüübist. Uuriija jõuab oma vaatluse lõpul tulemusele, et käsitletud elamutüüp on eesti päritolu, kusjuures ta arengule nii Eesti mandriilt kui Soomest mõju on avaldatud. Seda järeldust on võimalik ka vaadeldud ala murdeesinduse najal kinnitada. Samuti kergitab etnograafiline vaatlus huvitavaid Eesti ja Soome ranniku muistsete suhete ja asustuse probleeme.

Surnud I. Mannise pabereist on avaldatud ta teoksilolnud „Die Sachkultur Estlands III“ arvatav fragment „Toailustitest“. Käepärastolevast primitiivsest materjalist (õled, paber, riideräbalad) valmistati üsna keerulisi praegusele maitsele ehk kentsakatenagi näivaid lae- ja seinailustisi. Nõnda püüdsid juba meie vaesed esivanemad võimaluste piires kodukaunistust teostada.

A. Tassa sulest on huvitav vaatlus Fr. R. Faehlmanni tõestatud ja oletatavate portreede kohta.

H. Laakmann vaatleb ajalooliste ürikute põhjal Pärnu linna ümbruse kalapüügikohti. Huvitav on, et vähemalt kolme ja poole sajandi eest esinenud loomakohti (loomusekohti) veel praegugi samade nimede all tuntakse. See on lisanäiteks juba ammutuntud tõsiasjale, et kohanimed haruldaselt kaua püsivad muutmatult.

Nagu käesolevast tutvustusest näha, pakub aastaraamat materjali, mis ei huvita üksi etnograafe, vaid ka teiste teadusalade esindajaid. Aga oma huvitavate ainete ja asjaliku käsitleusega võivad nad väärida ka kõrvalseisjate tähelepanu.

Aug. Sang.

A J A K I R I

Loodushoid ja Turism

1940. aasta

II aastakäik

Ilmub 6 korda aastas, piltidega ja joonistega.

Väljaandja: Loodushoiu- ja Turismi-instituut.

Toimetus: peatoimetaja dir P. Päts, vastutav ja tegev toimetaja G. Vilbaste, toimetajad P. Randpõld, A. Suur, E. H. Truuvere.

Sisult koosneb „Loodushoid ja Turism“ järgmistest osadest:

- I. Loodushoid ja looduskaitse.
- II. Turism ja kosukohad.
- III. Pargindus ja iluaiandus.
- IV. Kodukaunistamine.
- V. Loomakaitse.

„Loodushoid ja Turism“ on kasulik, vajalik ja huvitav ajakiri kõigile omavalitsustele, ametiasutistele, kultuur-, majandus-, turismi- ja noorsoo-organisatsioonidele, koolidele, õpetajaskonnale, looduskaitse usaldusmeestele, suvitus- ja ravikohtadele, hotellinduse ettevõtjaile, aiandustegelastele, kodukaunistamise komiteedele, loomakaitseühinguile, mitmesuguste organisatsioonide liikmeile ja kõigile, kes on huvitatud kasulikest uudistest ja juhistest eeltoeteldud aladelt.

„Loodushoiu ja Turismi“ tellimishind 1940. aastal on: aastas kr. 3.50, poolaastas kr. 2.—, üksiknumber 90 senti.

„Loodushoiu ja Turismi“ kuulutushind 1940. aastal on: 1 lk. kr. 50.—, ½ lk. kr. 25.—, ¼ lk. kr. 13.— ja ⅛ lk. kr. 8.—.

Toimetuse ja talituse aadress: **Talinn, Loodushoiu- ja Turismi-instituut, Koidula 23.** Posti jooksev arve nr. 118. Telefon 305-29, pärast kella 15 — 312-49.

TELLIMINE 1940. AASTAKS ON AVATUD.

Tellimisi võtavad vastu kõik Vabariigi postiasutised.